

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA
SUV XO'JALIK VAZIRLIGI**

ANDIJON QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI

QISHLOQ XO'JALIGIDA MENEJMENT FAKULTETI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

«TASDIQLAYMAN»

fakultet dekani, i.f.n.

X.X.KOMOLOV _____

«__» _____ 2016 y.

«HIMOYAGA RUXSAT ETAMAN»

kafedra mudiri, i.f.n.

S.Maxmudov _____

«__» _____ 2016 y.

**“BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT” TA'LIM
YO'NALISHINING BITIRUVCHISI**

AKBAROV KAMOLDINNING

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

MAVZU: ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kredit operatsiyalari hisobi.

BMI rahbari:

Katta o'qituvchi:

A.KOMILOV

Bajaruvchi:

K.AKBAROV

ANDIJON – 2016

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA
SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI
ANDIJON QISHLOQ XO'JALIGI INSTITUTI

QISHLOQ XO'JALIGIDA MENEJMENT FAKULTETI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

“TASDIQLAYMAN”

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasining
mudiri i.f.n.

S.Q.Maxmudov _____

« ____ » _____ 20__ yil.

**Kunduzgi bo'lim buxgalteriya hisobi va audit ta'lim yo'nalishining
4-bosqich talabasi Akbarov Kamoldinning
bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun**

TOPSHIRIQ

- 1. Bitiruv malakaviy ishining mavzusi:** *institut rektorining 2015 yil 18 sentyabrdagi №240-ST (A) sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan.*
- 2. BMIning mavzusi:** *ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kredit operatsiyalari hisobi.*
- 3. Bitiruv malakaviy ishni tugatish vaqti:** *10 aprel 2016 yil.*
- 4. Bitiruv malakaviy ishning asosiy bo'limlari:** *BMI kirish, asosiy qism, xulosa va takliflar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.*
- 5. Bitiruv malakaviy ishni bajarish uchun kerakli ma'lumotlar:** *“Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining qonuni, O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining BXMSlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Maxkamasining qarorlari, I.A.Karimov asarlari, mavzuga oid adabiyotlar, hamda ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filiali yig'ma va yillik hisobotlari hamda mavzuga oid bo'lgan boshqa ma'lumotlari.*
- 6. Bitiruv malakaviy ishda foydalaniladigan jadvallar:** *Bitiruv Malakaviy ishda mavzu mohiyatini yoritishga yordam beradigan 3 ta jadval, 1 ta diagramma 8ta uzatma tuzilib, ulardan bevosita ximoya jarayonida foydalaniladi.*

Bitiruv malakaviy ishning asosiy qismlari	Asosiy qismlarni bajarish vaqti	Raxbar unvoni, F. I.SH.	Imzo
KIRISH	20.11-01.11.15	katta o'qituvchi A.Komilov	
1 bob. Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobining nazariy-uslubiy asoslari.	02.11.15- 2.12.15	katta o'qituvchi A.Komilov	
1.1. Tijorat banklarda kredit operatsiyalari hisobini tashkil qilishning ahamiyati va vazifalari.	02.11.15- 20.01.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
1.2. Banklarda kredit turlari, shakllari va kreditlashning asosiy qoidalari	3-12-25.12.15	katta o'qituvchi A.Komilov	
1.3. Banklarda kreditlar berish mexanizmini tashkil etish	26.12.15- 20.01.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
2 bob. ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasida kredit operatsiyalarini hisobga olish xususiyatlari.	21.01.-19.03.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
2.1. ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasida kredit muomalalarini hujjatlashtirish tartibi.	21.01.-02.02.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
2.2. ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasida qishloq xo'jalik korxonalariga kredit berish va qaytarish operatsiyalari hisobini yuritish.	03.02-17.02.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
2.3. ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasida iste'mol kreditini hisobga olish tartibi.	18.02-19.03.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
3-bob. Banklarda kredit operatsiyalarini takomillashtirish.	20.03-20.04.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
3.1. Banklarda kreditlash amaliyotini takomillashtirish chora-tadbirlari.	20.03-28.03.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
3.2. Tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish masalalari	30.03-06.04.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
3.3. Tijorat banklarida loyiha va qarz oluvchilarning moliyaviy tahlili va unga qo'yiladigan talablar	7.04-20.04.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
Xulosa va takliflar.	21.04-25.04.16	katta o'qituvchi A.Komilov	
Foydalanilgan adabiyotlar.	26.04-1.05.16	katta o'qituvchi A.Komilov	

Topshiriq berilgan vaqti: 18 sentyabr 2015 yil.

Rahbar, katta o'qituvchi:

A.Komilov

Bitiruvchi:

K.Akbarov

M u n d a r i j a

bet

<i>KIRISH</i>	<i>3-6</i>
<i>1 bob. Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobining nazariy-uslubiy asoslari.</i>	<i>4-24</i>
<i>1.1. Tijorat banklarda kredit operatsiyalari hisobini tashkil qilishning ahamiyati va vazifalari.</i>	<i>4-11</i>
<i>1.2. Banklarda kredit turlari, shakllari va kreditlashning asosiy qoidalari</i>	<i>12-19</i>
<i>1.3. Banklarda kreditlar berish mexanizmini tashkil etish</i>	<i>20-24</i>
<i>2 bob. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida kredit va operatsiyalarini hisobga olish xususiyatlari.</i>	<i>25-50</i>
<i>2.1. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida kredit muomalalarini hujjatlashtirish tartibi.</i>	<i>25-30</i>
<i>2.2. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida qishloq xo’jalik korxonalariga kredit berish va qaytarish operatsiyalari hisobini yuritish.</i>	<i>31-43</i>
<i>2.3. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida iste’mol kreditini hisobga olish tartibi.</i>	<i>44-50</i>
<i>3-bob. Banklarda kredit operatsiyalarini takomillashtirish.</i>	<i>51-62</i>
<i>3.1. Banklarda kreditlash amaliyotini takomillashtirish chora-tadbirlari.</i>	<i>51-54</i>
<i>3.2. Tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish masalalari.</i>	<i>55-58</i>
<i>3.3. Tijorat banklarida loyiha va qarz oluvchilarning moliyaviy tahlili va unga qo’yiladigan talablar</i>	<i>59-62</i>
<i>Xulosa va takliflar.</i>	<i>63-65</i>
<i>Foydalanilgan adabiyotlar</i>	<i>66-68</i>

Topshiriq tugatish vaqti: 1 may 2016 yil.

Rahbar, katta o’qituvchi:

A.Komilov

Bitiruvchi:

K.Akbarov

KIRISH

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar zaminida bank tizimini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Chunki, iqtisodiyotni barqarorlashida tijorat banklari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda bank-moliya tizimini islox qilish nechog'lik muhim ekanini alohida ta'kidlab, bu borada Prezidentimiz I.A.Karimovning "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" deb nomlangan asarida tijorat banklarini likvidligini saqlashga alohida e'tibor qaratgan.

Bizga ma'lumki, mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishi mamlakat fuqarolarning moddiy turmush darajasini yuksaltirish bilan bir qatorda aholi bandligini ta'minlab beradi. Bu borada xar yili Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan davlat dasturi qabul qilinib, amaliyotga joriy qilinmoqda. Davlat dasturini amalga tadbiiq qilinishi bank-moliya tizimi oldiga bir qator muhim vazifalarni qo'ymoqda, ya'ni kichik biznes sub'ektlarini kreditlash masalalari tijorat banklariga yuklatilmoqda. Buning isboti sifatida mamlakatimiz Prezidentining mamlakatimizni 2015 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasidagi quyidagi so'zlarini keltirib o'tish kifoyadir: "SHuni ham ta'kidlashimiz zarurki, mamlakatimizda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash borasida olib borayotgan ishlarimiz xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning reytinglarida o'zining ijobiy ifodasini topmoqda. O'tgan yilning oktyabr oyida Jahon banki "Biznes yuritish" reytingini e'lon qildi. Ana shu reytingda O'zbekiston faqat bir yilning o'zida 16 pog'onaga ko'tarilib, 87-o'rinni egalladi.

SHuni alohida qayd etish kerakki, "yangi biznesni qo'llab-quvvatlash" deb ataladigan mezon bo'yicha mamlakatimiz ayni paytda jahonda 42-o'rinni, tuzilgan shartnomalar ijrosini ta'minlash bo'yicha 32-o'rinni, iqtisodiy nochor korxonalariga nisbatan qo'llanadigan bankrotlik tizimining samaradorligi bo'yicha 75-o'rinni

egallab turibdi. “Kichik biznes sub’ektlariga kredit berish” deb nomlanadigan ko’rsatkich bo’yicha O’zbekiston so’nggi uch yilda 154-o’rindan 42-o’ringa ko’tarildi va o’tgan yilning o’zida reytingini 63 pozitsiyaga yaxshiladi.”¹

Bugungi kunda iqtisodiyotga taklif qilinayotgan bank kreditlarini hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo’jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko’payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo’yicha hisoblangan foizlarni o’z vaqtida undirib olishni ta’minlash uchun hisobga olishni takomillashtirish eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi.

Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda amalga oshirilgan operatsiyalarni rasmiylashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, banklarda likvid aktivlar aylanganligi uchun uni hisobga olish o’z vaqtida rasmiylashtirish zarur hisoblanadi. Bu esa ortiqcha xarajatlar va burdsizliklarga olib kelishini oldini oladi.

Yuqoridagilarni inobatga olib tanlangan mavzu bugungi kunning dolzarb mavzularidan biridir.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi tijorat banklarida kredit operatsiyalarini hisobga olish jarayonini soddalashtirish hamda ilmiy asoslangan xulosa va takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Qo’yilgan maqsadga erishish uchun ushbu bitiruv ishi doirasida quyidagi asosiy vazifalar belgilab olindi:

- Tijorat banklarda kredit operatsiyalari hisobini tashkil qilishning ahamiyati va vazifalarini o’rganish;
- Banklarda kredit turlari, shakllari va kreditlashning asosiy qoidalari bilan tanishish;
- Banklarda kreditlar berish mexanizmini tashkil etish jarayonini o’rganish;

¹ O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2015 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so’zi gazetasi 2016 yil 18 yanvar

- ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida kredit muomalalarini hujjatlashtirish tartibini o’rganish;
- ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida qishloq xo’jalik korxonalariga kredit berish va qaytarish operatsiyalari hisobini yuritish tartibini o’rganish;
- ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida iste’mol kreditini hisobga olish tartibi bilan tanishish;
- Banklarda kreditlash amaliyotini takomillashtirish chora-tadbirlarini o’rganib chiqish;
- Tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish masalalarini ko’rib chiqish;
- Tijorat banklarida loyiha va qarz oluvchilarning moliyaviy tahlili va unga qo’yiladigan talablarni o’rganishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining nazariy va uslubiy asoslari. Bitiruv ishining nazariy asoslari bo’lib, Prezidentimiz I.A.Karimovning farmonlari va iqtisodiyotimiz rivojlanishiga bag’ishlangan asarlari, Oliy majlis tomonidan qabul qilingan qonunlar, Vazirlar maxkamasining qarorlari, O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan yo’riqnomalar va ko’rsatmalari hamda O’zbekiston Respublikasi va horij iqtisodchi olimlari tomonidan “Banklarda kredit operatsiyalarini rasmiylashtirish va uni hisobga olish tartibi” bo’yicha yaratilgan ilmiy-ommabop asarlari hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining ob’ekti sifatida biz mamlakatimiz banklari orasida aloxida o’ringa ega bo’lgan ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialini tanladik.

Bitiruv malakaviy ishining hajmi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, asosiy qismni ifodalovchi uchta bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatidan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining kirish qismida mavzuning dolzarbligi, maqsad va vazifalari, nazariy va uslubiy asoslari, bitiruv malakaviy ishning ob’ekti,

ma'lumotlar manbai hamda bitiruv malakaviy ishiga qisqacha xarakteristika berilgan.

Birinchi bob tijorat banklarda kredit operatsiyalari hisobining nazariy-uslubiy asoslari deb nomlanib, banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish xususiyatlari bilan tanishilgan. Unda tijorat banklarda kredit turlari, shakllari, kreditlashni asosiy qoidalarini va kredit berish mexanizmi o'rganilgan.

Ikkinchi bob bevosita amaliyotga bog'langan bo'lib, ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kredit operatsiyalarini hisobga olish xususiyatlari o'rganilgan.

Uchinchi bobda banklarda kredit operatsiyalarini takomillashtirish masalalari o'rganib chiqilgan.

Xulosa va takliflar qismida bitiruv malakaviy ishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida hosil qilingan xulosa va takliflar ifoda etilgan.

1 BOB. TIJORAT BANKLARIDA KREDIT OPERATSIYALARI HISOBINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.

1.1. Tijorat banklarda kredit operatsiyalari hisobini tashkil qilishning ahamiyati va vazifalari.

Korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada tezlashtirish, korxonalar va tashkilotlarga zamonaviy, moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish, birinchi navbatda mamlakat iqtisodiyotini qolaversa korxonalar iqtisodiyotini barqarorlashiga amaliy yordam ko'rsatadi. Bu tadbirlarning samarasini avvalambor, iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari, eksportga yo'naltirilgan va mahalliyashtiriladigan ishlab chiqarish korxonalarida o'z ifodasini ko'rishimiz mumkin.

Hozirgi kunda korxonalar oldiga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, xalqaro sifat standartlariga o'tishni tezlashtirish vazifasi qo'yilmoqda. Bu o'z navbatida korxonalarni ham tashqi, ham ichki bozorda barqaror mavqega ega bo'lishini ta'minlash imkonini beradi.

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishda tijorat banklarining kredit va lizing xizmatining o'rni beqiyos darajada deb o'ylaymiz. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar xususiy mulkchilikni xar tomonlama kengaytirishga shart-sharoit yaratib bermoqda. Bunda asosan kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Bizga ma'lumki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishi mamlakat fuqarolarning moddiy turmush darajasini yuksaltirish bilan bir qatorda aholi bandligini ta'minlab beradi. Aholi bandligini o'sib borishi esa kishilarning o'z mehnatidan manfaatdorligi ortishi asosida mamlakat iqtisodiyoti rivojlantirishga amaliy yordam ko'rsatadi.

Respublikamizda kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirmay turib, yalpi iqtisodiy taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. O'zbekistonda ham ana shunday darajaga erishish islohotlarning bosh vazifasi qilib qo'yilgan.

Ma'lumki, iqtisodiyotni bozor qonunlari asosida boshqarish jarayonida asosiy xarakatlantiruvchi mexanizmlardan biri bu tijorat banklaridir. Banklarda kredit va lizing operatsiyalari hisobi mavzusini yoritishdan oldin tijorat banklari o'zi nima degan savolga javob berishni joiz deb hisobladik. Bank – bu tijorat tashkiloti bo'lib, yuridik va jismoniy shaxslarning bo'sh turgan pul mablag'larini jalb qilish va ularni o'z nomidan tavakkal qilib kreditlar berish va investitsiyalash uchun foydalanish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar nomidan to'lovlarni amalga oshirish hamda boshqa bank operatsiyalarini bajaruvchi yuridik shahs hisoblanadi. Tijorat banklari yuridik va jismoniy shaxslardan bo'sh turgan mablag'larni o'ziga jalb qilib, muddatlilik, to'lovlilik, ta'minlanganlik, maqsadlilik va qaytarishlilik sharti asosida moliyaviy resursga extiyoji bor yuridik va jismoniy shaxslarga kreditlar beradi.

YUqoridagilarni inobatga olib tijorat banklari bozor iqtisodiyoti sharoitida eng kerakli moliyaviy institut hisoblanadi. SHu bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayonini to'xtovsiz faoliyat yuritishiga amaliy yordam ko'rsatadi.

Jahon tajribasidan bizga ma'lumki, bank tizimi nechog'li rivojlansa, bozor iqtisodiyoti shunchali samarali bo'ladi. CHunki, iqtisodiyotni bozor qonunlari asosida boshqarish jarayonida asosiy xarakatlantiruvchi mexanizmlardan biri tijorat banklari hisoblanadi.

Bu borada Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan xaqli ravishda ta'kidlanganidek, bugungi kunda “Bank tizimi isloxotlar jarayonida lokomativ vazifani o'tashi, tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlarni ishni qayta ko'rishga va bozor mexanizmlarini dadillik bilan egallashga undovchi vosita bo'lishi lozim”². SHuning uchun ham Prezidentimiz va hukumatimiz iqtisodiy isloxotlarni amalga oshirishning dastlabki kunlaridan boshlab, bank tizimini mustaxkamlash va uni takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor berib kelmoqda.

² I.A Karimov «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida» Toshkent «O'zbekiston» 1995 yil.

Prezidentimiz I.A. Karimovning “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari” deb nomlangan asarining ikkinchi qismida bank tizimini qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor berganlari, bugungi kunda bank-moliya tizimini isloh qilish nechog‘lik muhim ekanini ko‘rsatmoqda.

Bank aktivlari hajmining sezilarli darajada oshganini hisobga olib, bugungi kunda respublikamizda aholining banklardagi barcha depozitlarini davlat tomonidan yuz foiz kafolatlash ta‘minlanmoqda.

Bozor munosabatlariga o‘tish sharoitida bank moliya tizimining ahamiyati tubdan o‘zgarmokda. Bozor munosabatlarini boshqarish sohasida davlat tomonidan olib boriladigan barcha ishlarning og‘irlik markazi ana shu tizimlarga ko‘chdi.

Hozirgi sharoitda banklarning ahamiyati, ularning iqtisodiyotga ta‘siri o‘sib bormoqda. Chunki, bozor iqtisodiyoti cheklangan resurslar sharoitida amal qiladi. Ushbu moliyaviy resurslarga bo‘lgan talabni ma‘lum qismini banklar qondiradi. Demak, korxonalar va tashkilotlarga moliyaviy jihatdan ko‘maklashish ularni qo‘llab-quvvatlash tijorat banklarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari korxonalar va tashkilotlarni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash uchun ularga turli kreditlarni taqdim qilish natijasida maydonga chiqadi. Bu kreditlar imtiyozli bo‘lishi ham mumkin. Imtiyozli kreditlar davlat ahamiyatiga molik ishlarni moliyalashtirish uchun taklif etiladi. Bu kreditlarni foiz stavkasi past yoki umuman foiz stavkasi belgilanmasligi mumkin.

Tijorat banklari iqtisodiyotda quyidagi asosiy vazifalarni bajarish orqali ta‘sir ko‘rsatadi:

- Vaqtincha bo‘sh turgan pul mablag‘larni yig‘ish va ularni kapitalga aylantirish;
- Moliyaviy resurslarga ehtiyoji bor yuridik va jismoniy shaxslarni kreditlash;
- Muomalaga kredit pullarni chiqarish;

- Xalq xo'jaligida hisob-kitoblar va to'lovlarni amalga oshirish;
- Moliya-valyuta bozorida faoliyat ko'rsatish;
- Iqtisodiy-moliyaviy axborotlar berish va konsultatsiya xizmatlarini ko'rsatish.

Tijorat banklari yuridik va jismoniy shaxslardan bo'sh turgan mablag'larni o'zida jamlab ya'ni, kapitalga aylantirib, jalb qilingan mablag'lar doirasida kredit resurslarini iqtisodiyotga taklif etadi.

Tijorat banklari mavjud mablag'lar chegarasida xizmat ko'rsatish tamoyili tijorat banklari faoliyatining asosiy tamoyilidan hisoblanib, bunda bankning nafaqat o'z resurs va kredit qo'yilmalarining o'rtasidagi mutanosibligi, balki bankning aktivlari bilan uning jalb qilingan mablag'lari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash tushuniladi. Bu tamoyilda passiv va aktivlar muddatlarining bir xilligi inobatga olinishi lozim. Bank qisqa muddatga resurs jalb qilib, uni uzoq muddatga kreditlashga joylashtiradigan bo'lsa, bank majburiyatlari bo'yicha to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshira olmaydi.

Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini tashkil qilishning maqsadi kredit operatsiyalarini buxgalteriyada o'z vaqtida va to'liq hisobga olish, kredit foizlarini aniq hisob-kitob qilish, ular ustidan nazorat qilish hamda ularni hisobotda to'g'ri aks ettirishdan iborat.

YUqoridagi maqsadga erishish uchun bank kredit operatsiyalari hisobining vazifalari sifatida quyidagilarni sanab o'tishni joiz deb topdik:

- 1) Bank kredit operatsiyalari harakati bilan bog'liq barcha operatsiyalarni to'g'ri va o'z vaqtida hujjatlarda rasmiylashtirish;
- 2) Bank kredit operatsiyalarini buxgalteriya hisobida to'g'ri hisobga olish va axborotdan foydalanuvchilarni o'z vaqtida tegishli axborot bilan ta'minlash;
- 3) Bank kreditlaridan to'g'ri va oqilona hamda samarali foydalanishni nazorat qilish, ya'ni kredit portfelini tashkil etish hamda kredit siyosatini ishlab chiqish;
- 4) Bank kreditlarini tegishli hisob registrlarida umumlashtirish va hisobotda aks ettirish;

5) Bank kreditlarini ustidan doimiy monitoring olib borishdan iboratdir.

Tijorat banklari tomonidan kredit operatsiyalari bilan bir qatorda lizing operatsiyalari ham amalga oshirilib, bunday operatsiyalar “Moliyaviy lizingni o'tkazish tartibi to'g'risida”gi nizomga muvofiq tartibga solinadi.

Tijorat banklari kredit operatsiyalari hisobini to'g'ri tashkil qilish uchun albatta ularni turkumlash zarur hisoblanadi. Chunki, bank kreditlari monitoringini tashkil qilishda birinchi navbatda ularni to'g'ri turkumlash zarur hisoblanadi.

1.2. Banklarda kredit turlari, shakllari va kreditlashning asosiy qoidalari.

Tijorat banklarining asosiy faoliyatlaridan biri bu xalq xo'jaligining turli sohalarini kreditlashdan iboratdir. Tijorat banklarida kreditlash deganda-mijozlarga ko'rsatilayotgan aktiv amaliyotlarga xos barcha xizmat turlari, ya'ni kredit, overdraft, kafolat, akkreditiv, lizing, faktoring va boshqalar tushuniladi.

Kredit deganda o'z egalari qo'lida vaqtincha bo'sh turgan ayrim qiymat yoki pul mablag'larining boshqalar tomonidan ma'lum muddatga xaq to'lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqadigan munosabatlar tushuniladi.

Bank quyidagi uchta yo'nalish bo'yicha kreditlashni amalga oshiradi:

- a) Korporativ mijozlarni kreditlash;
- b) CHakana mijozlarni kreditlash;
- s) Banklararo kreditlash.

Kreditlar quyidagi tamoyillarga asoslangan xolda berilishi kerak:

- a) Muddatlilik;
- b) To'lovlilik;
- s) Ta'minlanganlik;
- d) Maqsadli foydalanish;
- e) Qaytarishlik.

Kreditlarni qaytarilishining asosiy manbaalari quyidagilar hisoblanadi:

- a) To'lovning birinchi manbasi – bu mijozning pul oqimlariga asoslangan to'lov qobiliyati;
- b) To'lovning ikkinchi manbasi – ta'minotdir.

Quyida ko'rsatilgan xolatlarda kredit ajratish mumkin emas:

- a) noqonuniy maqsadlarga;
- b) axlokiy normalarga qarama – qarshi maqsadlarga;
- s) zararlarni qoplashga;
- d) ustav jamg'armasi belgilangan tartibda va muddatda shakllanmagan xo'jalik sub'ektlariga;

- e) zarar ko'rib ishlayotgan korxonalariga;
- f) kreditor qarzlarni to'lashga;
- g) XMIlar bilan bank o'rtasida tuzilgan shartnomalarda belgilangan kredit ajratish ta'qiqlangan faoliyatlarga;
- h) qonunda belgilab quyilgan boshqa xolatlarda.

Kuyida ko'rsatilgan xollarda Bosh bank kredit ko'mitasi tomonidan mustaxkam ta'minot asosida kredit ajratish masalasi ko'rib chiqilishi mumkin:

a) nolikvid balansga ega xo'jalik sub'ektlariga kredit ajratish, agarda taqdim qilingan biznes reja va moliyaviy ko'rsatkichlar tendentsiyasi balansni lividligiga olib kelsa;

b) oxirgi hisobot davrida zarar ko'rgan korxonalariga (bundan zarar ko'rib ishlayotgan korxonalar mustasno), agarda taqdim qilingan biznes reja va moliyaviy ko'rsatkichlar tendentsiyasi ijobiy tarafga uzgarib, foyda olishi kutilayotgan bo'lsa;

s) qonunda belgilangan boshqa xolatlarda.

Taqdim qilingan loyihadagi mijozning ulushi kamida 25 foizni tashkil qilib, quyidagi ko'rsatilgan ushbu loyihani amalga oshirish bilan bog'liq uzlik manbalari hisobiga to'g'ri kelishi lozim va bu shart tegishli tartibda qarz oluvchi tomonidan taqdim qilingan biznes rejada yoritilishi lozim:

- a) sof pul mablag'lari (debitor va kreditor qarzdorliklardan tashqari);
- b) uskunalar va jihozlar;
- s) bino va inshootlar;
- d) xom ashyolar;
- e) tayyor mahsulotlar;
- f) nomoddiy aktivlari, jumladan litsenziyalar va boshqalar;
- g) qonunda belgilangan boshqa o'zlik manbalari hisobiga shakllantirilishi lozim.

Miqdori eng kam ish haqining ikki yuz barobaridan yuqori kredit xujjatlari yuzasidan filial xuquqshunosining xulosasi olingach, kredit xujjatlari filial kredit komissiyasiga taqdim qilinadi.

Kredit shartnomalarida hamda ularga qilingan kushimcha shartnoma va o'zgartirishlarda filial boshqaruvchisi, bosh buxgalter va xuquqshunos imzolari qo'yilishi lozim.

Dastlabki talablar bajarilmasdan, shu jumladan garov belgilangan tartibda to'liq rasmiylashtirilmasdan, depozitlar maxsus hisob raqamga olinib, ta'kik kuyilmasdan bank tomonidan kreditlash xizmatlari ko'rsatilishi mumkin emas. Ayrim xollarda kredit hisobiga sotib olinayotgan mulk qisman garov ta'minoti sifatida olinishi ko'zda tutilsa hamda shunday shart kredit ajratish bo'yicha qarorda nazarda tutilsa, bunday majburiyatni kredit shartnomasida qarz oluvchiga yuklash sharti bilan kreditlash amalga oshirilishi mumkin.

Bank kreditlari maqsad va turli belgilari ko'ra quyidagicha turkumlashni ishlab chiqildi:

1-jadval

Bank kreditlarini maqsad va belgilariga ko'ra turkumlanishi

	Tasniflash belgilari	Kredit turlari
1	To'lash muddatiga ko'ra	Qisqa muddatli
		Uzoq muddatli
2	Kreditni to'lash manbalariga ko'ra	Qarz oluvchini o'z mablag'lari hisobiga
		Kafolat mablag'lari hisobidan
		YAngi kreditlar jalb qilish hisobiga
3	To'lanadigan foiz darajasiga ko'ra	Past foiz stavkali
		O'rta foiz stavkali
		YUqori foizli
		Foizsiz
4	Kreditlash obektlarining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra	Iste'mol krediti
		Tijorat krediti
		Mikrokredit va boshqa maqsadli kreditlar

Manba: Muallif tomonidan tayyorlandi.

1. Kreditni to'lash manbalariga ko'ra:

- Qarz oluvchining o'z mablag'lari hisobiga,
- Kafolat mablag'lari hisobidan,

- YAngi kreditlar jalb qilish hisobidan,
2. To'lanadigan foiz darajasiga ko'ra:
 - Past foiz stavkali,
 - O'rta foiz stavkali,
 - YUqori foizli,
 - Foizsiz (hukumat qaroriga ko'ra ayrim sohalarni rivojlantirish yoki tadbirlarni amalga oshirish uchun).
 3. Kreditlash ob'ektlarining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra:
 - Iste'mol krediti,
 - Tijorat kredit,
 - Mikrokredit va boshqa maqsadli kreditlar.

Kreditlash korporativ mijozlar va chakana mijozlarni kreditlashga qarab turli shakllarda amalga oshiriladi.

Korporativ mijozlarga quyidagilar kiradi:

- a) yuridik shaxslar;
- b) yakka tartibdagi (xususiy) tadbirkorlar;

Kredit mahsulotlarining turlari:

Foydalanish muddatiga qarab:

- a) Qisqa muddatli kreditlash – kreditning oxirgi to'lov muddati 12 oygacha muddatga belgilanadi;
- b) Uzoq muddatli kreditlash – kreditning oxirgi to'lov muddati 12 oydan yuqori muddatga belgilanadi;

Foydalanish usuliga qarab:

- a) ochiq kredit liniyasi orqali – kreditni ssuda hisob raqamiga so'ndirib, belgilangan muddat davomida hamda limit doirasida yana qayta foydalanish imkoni mavjud bo'lgan kredit liniyasi orqali kreditlash;
- b) yopiq kredit liniyasi orqali – kreditni ssuda hisob raqamiga so'ndirgach, qayta foydalanish imkoni mavjud bo'lmagan kredit liniyasi orqali kreditlash;

Foydalanish maqsadiga qarab:

- a) aylanma mablag'lari uchun;
- b) asosiy vositalar sotib olish uchun;
- s) qurilish va rekonstruktsiya ishlarini amalga oshirish uchun;
- d) muddati o'tgan va muddatli ish haqi to'lovini amalga oshirish uchun;
- e) bojxona to'lovlari amalga oshirish uchun;
- f) asosiy vositalarni olib kelish va urnatish bilan bog'liq xarajatlarni, jumladan sug'urta to'lovlari, ruyxatga olish bilan bog'liq to'lovlar, transport xarajatlari va boshqa xarajatlarni qoplash uchun;
- g) asosiy fondlarni kengaytirish, jumladan infratuzilma ob'ektlari bilan ta'minlash maqsadida;
- h) mol yetkazib beruvchi urtasidagi shartnomaga asosan kreditorlik qarzlarini to'lash uchun;
- i) zotdor xayvonlar sotib olish va asosiy podani shakllantirish;
- j) parrandachilikni rivojlantirish;
- k) oziq ovqat va boshqa turdagi mahsulotlarni zahira qilish uchun;
- l) investitsiya qilish maqsadlarida aktsiyalar va ulushlarni sotib olish uchun;
- m) yuridik shaxslar uz xodimlariga uy – joy sotib olish maqsadida dastlabki to'lovni amalga oshirish uchun;
- n) reklama va marketing xarajatlarini qoplash uchun;
- o) lizing kompaniyalari, kredit uyushmalari, lombardlar va mikro kredit tashkilotlariga aylanma mablag'lari va asosiy vositalarni kengaytirish uchun;
- p) ipoteka va iste'mol kreditlari;
- q) qonunda belgilangan tartibda boshqa maqsadlar uchun.

Kreditning mikdoriga qarab:

- a) mikro kreditlar – summasi eng kam ish haqining 1000 baravari mikdorigan oshmaydigan kredit;
- b) mikrolizinglar – summasi eng kam ish haqining 2000 baravari mikdorigan oshmaydigan lizing;
- s) kredit va lizinglar – mikro kredit va mikrolizing mikdorigan yuqori summadagi kredit va lizinglar.

Majburiyatlarning ta'minlanishiga qarab:

- a) ta'minlangan kreditlar;
- b) ishonchli (ta'minlanmagan, blankli) kreditlar;

Korporativ mijozlarga (yakka tartibdagi (xususiy) tadbirkorlardan tashqari) lizing xizmati quyidagi kurinishda amalga oshirilishi mumkin:

- a) asosiy vositalarni lizingga olib berish;
- b) qaytariluvchan lizing xizmati.

Bank xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga aylanma mablag'larini tuldirish uchun qisqa muddatga ta'minlanmagan, ya'ni ishonchli (blankli) kredit berish to'g'risida qaror kabul qilishi mumkin.

Ta'minlanmagan - ishonchli kreditlar qarz oluvchining kredit qobiliyati 1 sinfdan kam bo'lmagan xolatlardagina, shuningdek, Bank va mijoz o'rtasida doimiy aloqa bo'lib turganida va mijozning to'lov qobiliyatiga xech qanday shubxa bo'lmaganidagina beriladi.

Ishonchli kreditning summasi qarz oluvchining qisqa muddatli xarakterga ega likvid vositalarining, ya'ni, pul mablag'lari, oson sotiladigan talablar va oxirgi hisobot sanasidagi korxonalar balansining yuqori likvidli aktivlari (Buxgalteriya balansi 1-son shakl 140 + 210 + 320 satrlari yigindisi) qiymatining 60 foizdan ko'p bo'lmasligi kerak.

Ishonchli kredit qanday summada bo'lishidan qat'iy nazar taqdim etilgan buyurtma bo'yicha 6 oydan ko'p bo'lmagan muddatga, faqat Bosh bankning Kredit qo'mitasi va Bank Boshqaruvining qarori bilan beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 26 avgustdagi 14/1-299-sonli "Turistik xizmatlar miqdorini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi majlis bayonining 1-bandi ijrosini ta'minlash maqsadida bank tomonidan kichik biznes sub'ektlariga yangi mexmonxonalar va turistik infratuzilma ob'ektlarini qurish uchun ajratiladigan kreditlarni uzoq muddatga beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish va ichki bozorni to'ldirish yuzasidan ko'shimcha chora-

tadbirlar to'g'risida» 2009 yil 26 yanvardagi PK – 1047-sonli Qarori ijrosini ta'minlash maqsadida, Bank filiallari O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasidan (01.01.2016 yil xolatiga amaldagi qayta moliyalashtirish stavkasi - 9%) oshmaydigan foiz stavkasi bo'yicha belgilangan tartibda quyidagilarga kreditlar berish va lizing xizmatlari ko'rsatish uchun maxsus kredit liniyalari ochishi mumkin:

a) mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalariga – oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishda zarur bo'lgan texnologiya uskunalari, xom ashyo va materiallar sotib olish hamda tomchilatib sugorish tizimlarini xarid qilish uchun;

b) fermer xo'jaliklari, agrofirmalar va boshqa tadbirkorlik sub'ektlariga – issikxonalar barpo qilish hamda tomchilatib sug'orish tizimini tadbqiq etish uchun.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahalliy nooziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarish kengaytirilishini ragbatlantirish borasidagi ko'shimcha chora-tadbirlar to'grisida” 2009 yil 28 yanvardagi PQ – 1050-sonli Qarori ijrosini ta'minlash maqsadida, Bank filiallari O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasidan oshmaydigan foiz stavkasi bo'yicha belgilangan tartibda quyidagilarga kreditlar berish va lizing xizmatlari ko'rsatish uchun maxsus kredit liniyalari ochishi mumkin:

a) ishlab chiqaruvchi korxonalariga – texnologik uskunalar xarid qilish, nooziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan xom ashyo va materiallar sotib olish uchun;

b) ulgurji savdo korxonalariga – mahalliy ishlab chiqaruvchilardan nooziq-ovqat iste'mol tovarlarini xarid qilish uchun.

Likvidligi yuqori hisoblangan tovarlar bilan chakana savdo maqsadlariga kreditlar naqd pulda qaytarish sharti bilan quyidagi koidalar asosida beriladi:

a) pul oqimlarini tahlil qilishdan kelib chikkan xolda, belgilangan qaytarish grafigiga mos ravishda, kredit liniyasi ochmasdan 3 oydan ko'p bo'lmagan muddatga;

b) pul oqimlarini tahlil qilishdan kelib chiqqan xolda, kredit liniyasini ochib 12 oygacha muddatga, “revolver” shartlari bilan birlamchi taqdim etilgan sanadan

boshlab 3 oydan kup bo'lmagan muddatlarda qaytarish va keyinchalik kredit liniyasini amal qilish davri davomida kreditni qayta berish va belgilangan qaytarish grafigiga mos ravishda qaytarib borish va tula qaytarish.

Sanoatning ustuvor yo'nalishlardagi investitsion loyihalarning loyihaviy xujjatlarini tayyorlashga imtiyozli kreditlar ajratish va u xarajatlar keyinchalik investitsion loyihani moliyalashtirish uchun ajratilgan bank krediti miqdoriga kushilishi mumkin.

Ta'lim muassasalari, shu jumladan kasb-xunar kollejlari bitiruvchilariga konkurs asosida mikrocreditlar ajratish belgilangan tartibda, shuningdek, filiallar tomonidan korporativ mijozlarning kafilligi asosida ham amalga oshirilishi mumkin.

Kreditlarning quyidagi toifalari ham mavjud:

- a) muddatli kredit;
- b) muddati o'tgan kredit;
- s) muddati kechiktirilgan (uzaytirilgan) kredit.

1.3. Banklarda kreditlar berish mexanizmini tashkil etish.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda banklar tomonidan berilayotgan kreditlarning ahamiyati beqiyos darajada oshib bormoqda. Bank kreditlari yordamida iqtisodiyotning muhim tarmoqlari rivojlantirilmoqda, yangidan-yangi korxonalar barpo etilmoqda va aholi uchun qo'shimcha ish joylari tashkil qilinmoqda. O'rta va kichik tadbirkorlikni rivojlantirishda ham bank kreditlarining roli muhim ahamiyatga ega. Bank kreditlari orqali ilg'or texnologiyaga asoslangan ishlab chiqarishlar joriy etilmoqda, yangidan-yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yilmoqda. Qisqacha aytganda, bank kreditlarining iqtisodiyotda tutgan o'rni tobora o'sib bormoqda.

Xozirgi paytda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlari hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko'payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash banklar kredit portfeli ustidan doimiy monitoring olib borishni talab etmoqda.

Bank kredit portfeli monitoringi - bu kredit resurslarini ratsional joylashtirish va undan samarali foydalanish hamda berilgan kreditlar va ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlashga yo'naltirilgan bilimlar, uslublar va chora-tadbirlar majmuasidan iboratdir.

Bank kredit portfeli monitoringi jarayoni to'rt bosqichdan iborat:

birinchisi - kreditlarni rasmiylashtirishning qonuniyligi va to'g'riligini nazorat etish;

ikkinchisi - berilayotgan kreditlarning maqsadga muvofiq ishlatilishini ta'minlash va nazorat etish;

uchinchisi - qarzdorning va kafolat beruvchining moliyaviy xolatini, garovga olingan mulkning butligini doimiy kuzatib borish hamda kredit va u bo'yicha hisoblangan foizlarning belgilangan grafik asosida undirilishini nazorat qilish;

to'rtinchisi - kredit va u bo'yicha hisoblangan foizlarni shartnomada belgilangan muddatlarda to'liq undirib olishni ta'minlash, o'z vaqtida undirilmagan takdirda zudlik bilan keskin chora-tadbirlar belgilash.

Kreditlarni rasmiylashtirishning dastlabki bosqichida, avvalo mijozning taqdim etgan biznes rejasi bilan birgalikda uning moliyaviy ahvolini chuqur tahlil etish lozim, ya'ni, mijozning iqtisodiy ko'rsatkichlari (kreditlash layoqati, asosiy va aylanma mablag'larning miqdori, tuzilish va xolati, ishlab chiqarilgan mahsulot yoki ko'rsatilgan xizmatlar hajmi va ularni sotishdan tushgan tushum hajmi, sof foyda hajmi, kadrlar soni va ularning sifat tarkibi kabi)ni chuqur tahlil etish hamda korxonalarining bilim saviyasi, dunyoqarashi va madaniyatini o'rganish kerak. Kredit olishga buyurtma bergan mijozning moliyaviy xolati tahlil etilib, berilgan kredit va u bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida qaytarishiga shubxa bo'lmagan taqdirdagina kreditni rasmiylashtirish jarayonini boshlash maqsadga muvofiqdir.

Kreditni rasmiylashtirish jarayonida mijozning moliyaviy ahvolini o'rganish bilan birga, kreditning ta'minot ob'ektini chuqur tahlil etish ham muhim ahamiyatga ega. Agar kredit ta'minot sifatida uchinchi shaxslarning kafolati taqdim etilsa, bu shaxslarning moliyaviy xolati chuqur tahlil etilishi lozim va qarzdor tomonidan ba'zi bir sabablarga ko'ra kreditni o'z vaqtida qaytarishda qiyinchiliklar tug'ilgan paytda, ushbu kreditni kafolat beruvchi shaxsdan undirib olishga shubxa bo'lmagan taqdirdagina, kafolatni kredit ta'minoti sifatida qabul qilish mumkin.

Hozirgi kunda ayrim banklar tomonidan uchinchi shaxslarning kafolati ta'minoti orqali berilgan kreditlar bo'yicha, kafolat beruvchilarning mulki berilayotgan kredit summasini to'liq qoplamasligi xollari aniqlanmoqda. Bir yuridik yoki jismoniy shaxs bir necha kredit oluvchiga kafolat bermoqda yoki kafolat beruvchining o'zida kreditlar va ular bo'yicha hisoblangan foizlardan muddati o'tgan qarzdorlik mavjud. Kafolat beruvchilarning hisobotlari xar chorakda talab qilinmayapti va ularning moliyaviy xolatlari tahlil etilmayapti. Bu

xolat kredit ta'minoti sifatini pasaytiradi va kreditlarni o'z vaqtida qaytarishda muammolar tug'diradi.

Agar kredit ta'minoti sifatida ko'chmas yoki ko'chadigan mulklarni garovga qo'yish taklif etilsa, kredit vaqtida qaytarilmagan taqdirda ushbu mulklarni tezlikda sotib, undan tushgan tushumdan kredit va hisoblangan foizlarni to'liq undirib olishga shubxa bo'lmagan taqdirdagina qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

Kredit ta'minot uchun garov tariqasida taqdim etilgan ko'chmas yoki ko'char mulklarning xolati ularning butligi belgilangan muddatlarda bank xodimi tomonidan joyiga chiqib tekshirilib, nazorat etib borilishi kerak va ushbu shart tuzilayotgan kredit shartnomalariga alohida band sifatida kiritilishi kerak. Garovga olingan mullarning xolati va butligiga shubxa uyg'ongan taqdirda, garov sifatida boshqa mulk turlari taqdim etilishini talab qilish kerak. Aks xolda, berilgan kreditlarni muddatidan ilgari undirib olish chora-tadbirlarini belgilash lozim.

Kreditni rasmiylashtirishda undan foydalanish muddatini to'g'ri belgilash ham juda muhimdir. Kredit mablag'lari yo'naltirilishi ko'zda tutilgan tadbirlar qaysi vaqtida o'zini qoplaydi va qachon foyda keltira boshlaydi, qaysi davrdan boshlab kreditni so'ndirishni boshlash mumkin? Bu kabi masalalarni to'g'ri xal etish ham kreditlarni o'z vaqtida qaytarishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. CHakana savdo korxonalariga tovarlarning oldi-sotdi operatsiyalari uchun berilayotgan qisqa muddatli kreditlarning muddati bir-ikki oydan ortiq bo'lmasligi maqsadga muvofiqdir. CHunki bunday korxonalarda tovar aylanishi tez sodir bo'ladi va kreditni so'ndirish, kreditga olingan tovarlarning sotishdan tushayotgan kunlik tushum miqdorida xar kuni amalga oshirilmog'i lozim. Kredit va ular bo'yicha hisoblangan foizlar o'z vaqtida to'lik undirib olinganidan so'ng, yana kreditga talab bo'lsa, yangidan kreditni rasmiylashtirish mumkin.

Kredit rasmiylashtirilgandan so'ng uning maqsadli ishlatilishini nazorat etish kerak. Buning uchun joylarga chiqilib, kredit mablag'lari yo'naltirilgan tovarlar olinganligini yoki xizmatlar ko'rsatilganligini tasdiqlovchi dastlabki buxgalteriya xujjatlari o'rganiladi. Kredit maqsadsiz sarflanganligi aniqlangan taqdirda, berilgan kredit muddatidan ilgari undirib olinadi.

Berilgan kreditlarning o'z vaqtida qaytarilishini ta'minlash maqsadida qarzdorning va kafolat beruvchining moliyaviy ahvoli doimiy tarzda tahlil etilib, moliyaviy ahvolning yaxshilanishi yoki yomonlashishi kuzatilib borilishi kerak. Qarzdor yoki kafolat beruvchining moliyaviy ahvoli xar chorakda bank tomonidan nazorat qilib borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Kredit siyosatini ishlab chiqish foyda olish va samarali ish yuritish xolati saqlangan xolda, bozor extiyojlari qondiriladigan eng yuqori xatar darajasini aniqlanishini taqozo etadi.

Xar qanday kredit siyosatining maqsadi uzoq muddatli investitsiyalardan aktsiyadorlarga yuqori daromad kelishini ta'minlash, likvidlikni saqlab turish, tavakkalchilikni diversifikatsiya qilish, siyosat va tadbirlar birligini kafolatlash, qonunlar va me'yoriy xujjatlarga rioya qilish, xududning kreditlarga bo'lgan extiyojini qondirishdir.

Bank kredit portfelini tashkil qilishning asosiy maqsadi, bankning kredit siyosati soxasidagi o'z strategiyasini ishlab chiqish, kreditlar sifatini tahlil qilish va uni yaxshilash bo'yicha choralar belgilashdan iborat. Buning uchun bank berilgan kreditlarning belgilangan limitlarga mos kelishi, kredit resurslaridan foydalanish samaradorligi, kredit xatarlarini kamaytirish va kreditlar sifatini yaxshilash kabi ko'rsatkichlarning xaqiqiy xolatini tekshirib borishi zarur.

Bank tizimi rivojlanishida raqobat tizimining yaratilishi va banklarning raqobat jarayonida bir xil imkoniyatlarga ega bo'lishlari muhim rol o'ynaydi. Lekin, O'zbekistonda ayrim banklar ihtiyorida katta resurslarning jamlanishi va muayyan faoliyat turlari bo'yicha ixtisoslashuvi xozirgi vaqtda bank tizimiga xos bo'lgan xolat hisoblanadi.

Kredit qo'yilmalarini turli tarmoqlar va mijozlar guruhi orasida diversifikatsiyalash esa, bank tizimini rivojlantirishning raqobatbardoshlik darajasini oshirishga yo'naltirilgan xolda, bank sektorini monopoliyadan chiqarishni kuchaytiradi. Tijorat banklari faoliyatini universallashtirish banklararo raqobatning shakllanishiga, ularning bozor tamoyillari asosida faoliyat ko'rsatishga undaydi. Tarmoqlar bo'yicha kredit portfelining diversifikatsiyasi mijozlar

bozorida banklararo raqobat uchun sharoit yaratish bilan bevosita aloqadordir. O'z navbatida, raqobat bank xizmatlari bozorlarini kengaytirish zaruriyatini belgilaydi, yangi universallashtirishning ob'ektiv sharti sifatida namoyon bo'ladi.

YUqoridagi fikrlarni umumlashtirib, aytish mumkinki, respublikamiz tijorat banklarining raqobatbardoshligini oshirish va ularni universallashtirishni tezlashtirish maqsadida, kuyidagi xulosalarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

Bozor va kredit tavakkalchiliklarini hisobga olgan xolda aktivlar va passivlarni samarali boshqarishni ta'minlovchi banklar kredit siyosatini takomillashtirishi, tijorat banklarida ichki kredit nazorati tizimini rivojlantirishi darkor.

Tijorat banklari kredit portfeli diversifikatsiyasini kengaytirish va kredit qo'yilmalaridan samarali foydalanish banklarni universallashtirishda va raqobatbardoshligini oshirishda yordam beradi hamda kredit xatarini pasaytirishni ta'minlaydi.

Banklarda kredit qo'yilmalarini nomutanosib taqsimlanishi tarmoqlarda aktivlarning xatarliligini oshiradi va boshqa tarmoqlarda resurslar taqchilligiga olib keladi. Bu muammoning oldini olish uchun mavjud banklarni universallashtirishni tezlashtirish va ular faoliyatini erkinlashtirish darkor.

Tijorat banklari o'zlarining kredit siyosatini mustaqil ishlab chiqishlari banklarning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlaydi. Ularning aktivlari diversifikatsiyasi esa tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Kredit siyosati bank kredit portfelining xatar darajasini, kreditlarning ta'minlanganlik darajasini, kreditlarning xududlar va tarmoqlar bo'yicha jamlanganligini, kreditlashning manbalari bo'yicha, mulk shakli bo'yicha sistematik tahlil qilishni ko'zda tutadi. Bu tahlil xar oyda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

2 BOB. ATB “AGROBANK” ANDIJON VILOYATI BOSHQARMASI KREDIT OPERATSIYALARINI HISOBGA OLISH XUSUSIYATLARI

2.1. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida kredit muomalalarini hujjatlashtirish tartibi.

Kredit shartnomasining qonun hujjatlariga to'la mos tarzda to'g'ri rasmiylashtirilishi uning qaytarilishini, bank manfaatlari buzilmasligi uchun zarur huquqiy ba'za yaratilishiga, bank mijozlari huquqlari kerakli muhofaza e'tilishiga sabab bo'ladi.

Kredit munosabatlari asosiy sifati kredit shartnomasiga qo'yiladigan asosiy talablar fuqarolik qonunchiligida va uning asosida qabul qilingan boshqa qonun hujjatlarida mustahkamlangan. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki tomonidan 2000 yil 22-fevralda tasdiqlangan 432-sonli “O'zbekiston Respublikasi Banklarda kredit hujjatlarini yuritish tartibi to'g'risida”gi nizom mavjud.

Mazkur nizom “O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida”, “Banklar va bank faoliyati to'g'risida” gi qonunlarga muvofiq ishlab chiqilgan bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankini bank faoliyatini nazorat qilish va bank tizimini kredit tavakkalchiligini boshqaruvini yaxshilashda doimiy vazifalarini ijro etishi uchun sharoit yaratish maqsadida banklar kredit hujjatlarni yuritish bo'yicha talablarni qamrab oladi.

Mazkur nizom banklar tomonidan beriladigan barcha kreditlarga, shuningdek unga ochilayotgan kredit liniyalariga nisbatan qo'llaniladi.

Bank kreditlarni o'zining ichki siyosatiga va bank kredit operatsiyalarni yuritishning umumiy shartlariga muvofiq ravishda beradi.

Kredit bank tomonidan kredit shartnomasi asosida pul shaklida beriladi. Bank bo'lajak qarz oluvchidan mazkur nizomga muvofiq ravishda kredit hujjatlarini yuritish uchun zarur bo'ladigan barcha axborotni talab etishi zarur.

Kredit bergan bank shartnoma asosida yoki O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ko'zda tutilgan boshqa usul vositasida kredit bo'yicha to'lovni

talab etish huquqini har qanday miqdorda yon berishi mumkin. Yangi qarz oluvchi kreditga doir huquqini faqat yen berish to'g'risida yangi shartnoma tuzish vositasida qayta yen berishi mumkin.

Kredit tartibidagi o'zgarishlar ustama tarzda kredit shartnomasi, to'lov haqidagi shartnoma, kredit shartnomasini bajarishga doir boshqa shartnomalarga tegishli o'zgarishlar va qo'shimchalar kredit yo'li bilan tayorlanadi.

Bank har bir berilgan kredit bo'yicha kredit yig'majildini tayorlaydi, u kredit shartnomasini imzolagan yoki tasdiqlangan kundan boshlab ochiladi, hamda mazkur holat ko'zda tutilgan hollardan tashqari asosiy qarz va foizlar to'langanidan so'ng yopiladi.

Kredit yig'majildi hujjatlari muhofazasi va vakolatchiligini ta'minlash majburiyati yuklatilgan bank xodimi kredit yig'majildini yuritish va saqlash uchun ma'suldir.

Markaziy bank bank faoliyatini tartiblayotgan davrda bank nozirlari talab qiladigan barcha kredit yig'majildlarini, jumladan bank bo'limlari bergan kreditlar bo'yicha yig'majildlarini taqdim etishlari shart.

Ishonchli kreditga doir yig'majildlar har qanday turdagi kreditni berish uchun talab qilinadigan umumiy hujjatlarning mavjud bo'lgani yetarlidir. Ushbu umumiy hujjatlar quyidagilarga muvofiq yuritilishi lozim:

- Qarzdor tomonidan imzolangan va kredit berilishidan oldingi sana qo'yilgan, kreditdan foydalanish maqsadlari bayon e'tilgan va kredit ta'minlangan holda garov asosida ko'rsatilgan ariza;

- Foiz oluvchining ta'sis hujjatlari;

- Bunda hujjatning nusxalari mas'ul kredit xodimi tomonidan kredit oluvchining yuridik ishidan olingan bo'lishi shart;

- Biznes-Reja (Iste'mol kredit va biznes reja takdim etish shart bo'lgan boshqa turlari bundan mustasno);

- Agar shahs qarzdorning vakili bo'lsa, qarzdor nomidan kredit shartnomasini imzolash huquqini beruvchi, imzolar nusxasi, tuzilgan kredit shartnomasining asil nusxasi;

-Qabul qilingan buxgalteriya andozlariga muvofiq tayyorlangan, ohirgi hisobot sanasida qarzdor tomonidan imzolangan, moliyaviy hisobotlar, jumladan, balans hisoboti hamda daromadlar va pul oqimiga doir hisobotlar, zarurat tug'ulganda qarz oluvchining hisobotlari bank va bankning maslahat bo'limining mas'ul kredit hodimi hamkorligida talab qilinayotgan formatga muvofiq keltirilishi shart;

-Mas'ul bank hodimi tomonidan tayyorlangan, kreditni to'lash uchun qarzdorning pul oqimi yetarliligini tasdiqlovchi pul oqimi to'g'risidagi hisob tahlili;

-Bank kredit qo'mitasining kredit tasdiqlangan muddat va shartlarini o'z ichiga oluvchi kredit shartnomasini tasdiqlashga doir qarori: kreditni berish uchun talab qilinadigan umumiy hujjatlar shular jumlasidandir.

Agar kredit ko'chmas mulk garov bilan tasdiqlangan bo'lsa, unda kredit yig'majildida qo'shimcha ravishda quyidagi hujjatlar bo'lishi lozim:

1. Ipoteka to'g'risida tuzilgan shartnomaning asl nusxasi;
2. Garovga beruvchi va bank tomonidan imzolangan, garov obekti qiymatini kelishuv dalolatnomasi;
3. Garovga qo'yilgan mulkni sug'urta qilish shartnomasi va ushbu shartnoma bo'yicha sug'urta polesi;
4. Garov shartnomasining davlat kadastr doirasida davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnoma yoki davlat kadastr idoralarida garov shartnomasining davlat ro'yxatidan o'tkazilganligini tasdiqlovchi, belgilangan shaklda garov shartnomasiga qo'yilgan belgi;
5. Garov predmetini sotish narxini tasdiqlovchi hujjatlar, agar kredit uni sotib olishni moliyalash maqsadida berilgan bo'lsa.

Agar kredit ko'chmas mulkni qurish, ta'mirlash va tiklashni moliyalash maqsadida berilgan bo'lsa, bank kredit yig'majildiga smeta hujjatlarini, shuningdek, bank tomonidan tayyorlangan tekshirish to'g'risidagi hisobotni yoki kreditni berilgan ishlar bajarilishligini tasdiqlovchi qabul qilib olish to'g'risidagi dalolatnomani kiritishi lozim.

Agar kredit boshqa shahs tomonidan kafolatlansa, kredit yig'majildiga quyidagi qo'shimcha hujjatlar kiritiladi:

- kafillik to'g'risidagi shartnoma yoki yozma kafolat;
- auditorlik tashkiloti yoki auditor kafolatchining qoniqarli moliyaviy ahvolini tasdiqlovchi xulosasi;
- shahsning kafil nomidan kafolat to'g'risidagi shartnomasini imzolash huquqini tasdiqlovchi hujjat.

Kreditni berishga doir bank bilan tuzilgan shartnomaga, jumladan, garov to'g'risidagi shartnomasi kiritiladigan, o'zgartirish va qo'shimchalar ushbu shartnomalar shartlariga muvofiq rasmiylashtirilishi va tegishli yig'majildlarga kiritilishi lozim.

Kredit to'liq hujjatlashtirilgandan so'ng kredit yig'majildiga kiritiladi va kreditni to'lash manbalarini o'tkazilgan yoki garov ob'ektini sotishdan olingan mablag'lar aks ettirishi zarur.

Qarzdorning o'zgarishi dastlabki qarzdor tomonidan o'z qarzini boshqa shahs-yangi qarzdorga berish to'g'risidagi shartnoma, shuningdek kredit shartnomasiga kiritiladigan tegishli to'ldirishlar yordamida rasmiylashtiriladi.

Qarzdor o'zgargan kreditga doir asosiy hujjatlar quyidagi hujjatlarni o'z ichiga olishi lozim :

-Qarzdor va muljallanayotgan yangi qarzdorning bank tomonidan qarzni o'tkazishga rozilik berishini so'rab yozgan arizalari;

- Yangi qarzdorga nisbatan tayyorlangan asosiy hujjatlar, ular qarzni o'tkazilish to'g'risidagi bank roziligi, qarzdor o'zgarishi munosabati bilan kredit shartnomasiga kiritiladigan o'zgartirish va qo'shimchalarga doir hujjatlarga nisbatan qo'llaniladi;

-Bankning qarzni o'tkazish yuzasidan yozma roziligi dastlabki yangi qarzni olish to'g'risidagi shartnoma;

-Kredit shartnomasiga yozma tarzda kiritilgan va yangi qarzdor tomonidan imzolangan o'zgartirish va to'ldirishlar.

Bank qarzni o'tkazish yuzasidan o'z roziligini berishga asos bo'lgan, yangi qarzdor bergan ta'minot shartnomalariga yangi qarzdorga ochilgan kredit yig'majildiga tegishli qo'shimcha hujjatlar kiritib qo'yishi lozim.

Qarzdor kreditni to'lamagan taqdirda, kafil bank javobgarlikni o'z zimmasiga olishi haqida kreditorga yozma ravishda xabar qilgan holda kafolat berishga doir yozma shartnomada bank tomonidan kafillik va kafolatlar berishi mumkin.

Qarzdor kreditni to'lamaganligi sababli bank tomonidan amalga oshirilgan kafolatlar bo'yicha yig'majildi ochiladi. U kafolat berilgan shahs tomonidan qarz to'lagunga qadar yuritiladi.

Bank tomonidan kafil sifatida majburiyatlarning bajarilish munosabati bilan ochilgan kredit yig'majidlari maskur nizomda ko'zda tutilgan talablarga muvofiq kafolat berish to'g'risidagi shartnomani tuzish uchun tayyorlangan hujjatlarni o'z ichiga oladi.

Qarzdorning o'ziga kafolat berayotgan bank oldidagi majburiyatlari ta'minlangan taqdirda ushbu kafolatga doir kredit yig'majildi tayyorlangan hujjatlarni qamrab olishi kerak.

Bank har bir berilayotgan yoki olinayotgan kreditlar bo'yicha yig'majildga quyidagi hujjatlarni tikib qo'yishi lozim:

-qarzdorning moliyaviy ahvoli va to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirish imkoniyatini tekshirish maqsadida tegishli shartnomalar tuzilganidan so'ng bank va qarzdor o'rtasida yuz tutgan muomalalarni aks ettiruvchi yozishmalar va hujjatlar;

-kredit ta'minoti sifatida berilgan mulkni tekshirish hujjatlari;

-kreditlarni o'z vaqtida va to'liq to'lanishini tasdiqlovchi hujjatlar;

-qarzdor to'lovlarni amalga oshirmagan holda bank tomonidan ko'rilgan chora-tadbirlarni tasdiqlovchi hujjatlar.

Qarzdor to'lovlarni amalga oshirmagan holda bankka o'tkazish to'g'risidagi shartnoma shartlariga muvofiq kreditning o'z vaqtida va to'liq to'lanishi aks ettiruvchi hujjatlarni kredit yig'majildida yuritishi shart.

Tijorat banklari tomonidan kredit hujjatlarini qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartib va talablariga qat'iy amal qilinishi, kreditni qaytarilishining hamda ulardan maqsadga muvofiq foydalanayotganligining nazorat qilinishining muhim shartlaridan bo'lib hisobladi.

2.2. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida qishloq xo’jalik korxonalariga kredit berish va qaytarish operatsiyalari hisobini yuritish.

Iqtisodiyotning modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklari xususiy sektorlarga xizmat ko’rsatishda kreditlash xizmati muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlarni kredit bilan ta’minlashda banklar rolini oshirish, investitsiya dasturlari va loyihalarini amalga oshirishda ular faoliyatini faollashtirish, banklar bilan ularning mijozlari o’rtasida teng sherikchilik va hamkorlik mexanizmi takomillashtirish iqtisodiy islohatlarni bosh omilidir.

Kichik biznes sub’ektlarini rivojlanishida tijorat banklari alohida rol o’ynaydi. SHuning uchun mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab, mamlakat bank tizimini isloh qilishga kirishildi. Bu borada ijobiy samaralarga erishilganini o’tgan davr aniq ko’rsatib turibdi. Jumladan, 2015 yilda ham respublika xukumati va Markaziy bank tomonidan amalga oshirilgan pul-kredit siyosati inflyatsiya darajasini yanada kamaytirishga, makroiqtisodiy barqarorlik va to’lov intizomini mustahkamlashga yo’naltirildi. Kichik va o’rta biznes sub’ektlari va xususiy tadbirkorlikni qo’llab-qo’vvatlashga alohida e’tibor berildi. SHu maqsadda amalga oshirilgan aniq chora-tadbirlar qayta moliyalash stavkasini pasaytirib borish imkonini beradi hamda tijorat banklariga jalb qilinayotgan depozitlar hamda kreditlar bo’yicha foiz stavkalarini talab va taklif asosida belgilashga qulay sharoit yaratdi.

Bitiruv malakaviy ishini amaliy jixatdan o’rganish uchun ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kredit hisobini yaqindan ko’rib chiqdik. SHuningdek bitiruv malakaviy ishining ushbu bo’limida ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida qishloq xo’jalik korxonalariga kredit berish va qaytarish operatsiyalari hisobini yuritish tartibiga aloxida to’xtaldik.

ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kreditning turlari bo’yicha kredit berish tartibini xujjatlashtirish va hisobga olish uchun ichki tartib ishlab chiqilgan. Ushbu tartibni ishlab chiqishda O’zbekiston Respublikasi

Fukarolik Kodeksi, “Banklar va bank faoliyati to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi qonuniga, O’zbekiston Respublikasi “O’zbekiston Respublikasi banklarida kredit hujjatlarini yuritish tartibi to’g’risida”gi, “Foizlarni o’stirmaslik to’g’risida”gi, “Tijorat banklarida kreditlar buxgalteriya hisobini yuritish tartibi to’g’risida”gi Markaziy bank nizomlariga, “Aktivlar sifatini tasniflash, tijorat banklari ular buyicha extimoliy yo’qotishlar o’rnini qoplash uchun tashkil etadigan rezervlarni shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi” hamda unga kiritilgan o’zgartish va qo’shimchalarga, O’zbekiston Respublikasi amaldagi qonunchiligining boshqa me’yoriy xujjatlaridan keng foydalanilgan. Nizomda Bankning xo’jalik yurituvchi sub’ektlarga kreditlar berishi tartibi va ular bo’yicha hisoblashishlar tartibi belgilab qo’yilgan.

ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida qishloq xo’jalik korxonalariga kredit berish O’zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2007 yil 14 aprelda 1675-son bilan ro’yxatga olingan Moliya vazirligi va Markaziy bank Boshqaruvining 2007 yil 13 martdagi 30, 288-V-son qarori bilan tasdiqlangan “Qishloq xo’jaligi korxonalarining davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta va g’alla yetishtirish xarajatlarini tijorat banklari tomonidan kreditlash tartibi to’g’risida” gi Nizom asosida tashkil etiladi. Nizom O’zbekiston Respublikasining “O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki to’g’risida” va “Banklar va bank faoliyati to’g’risida”gi qonunlari asosida tijorat banklari tomonidan qishloq xo’jaligi korxonalariga davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g’alla va paxta xom ashyosi yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish maqsadlari uchun kreditlar berish tartibini belgilaydi.

ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filiali tomonidan ushbu kreditlar qishloq xo’jaligi korxonalariga muddatlilik, to’lovlilik, ta’minlanganlik hamda maqsadli foydalanish shartlarida davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g’alla va paxta xom ashyosi yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish maqsadlarida beriladi.

Kreditlar davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta xom ashyosi va g'alla qiymatining 60 foizigacha (tayyorlov korxonasi tomonidan bo'nak tariqasida yetkazib berilgan urug'lik qiymatini inobatga olgan holda) miqdorida beriladi.

Bunda, kreditlar agrotexnik tadbirlar muddatidan kelib chiqqan holda quyidagi tartibda ajratiladi:

- paxta xom ashyosi yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish uchun hosil yetishtirilayotgan yilning 1 apreliga qadar paxta xom ashyosi qiymatining 25 foizigacha, 1 iyulga qadar 50 foizigacha va 1 sentyabrga qadar 60 foizigacha;
- g'alla yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish uchun hosil yetishtirilayotgan yilning 1 yanvariga qadar g'alla qiymatining 30 foizigacha, 1 aprelda qadar 50 foizigacha va 1 iyungacha qadar 60 foizigacha.

Har oy va choraklarda ajratiladigan kredit resurslari miqdori Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi taklifiga asosan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda o'zgartirilishi mumkin.

Kredit miqdori qishloq xo'jaligi korxonasining "O'zpxatasanoat" uyushmasi va "O'zdonmahsulot" AK korxonalarini bilan davlat ehtiyojlari uchun yetkazib beriladigan mahsulot uchun tuzilgan kontraktatsiya shartnomalaridan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Kredit miqdorini aniqlash uchun amaldagi o'rtacha xarid narx asos qilib olinadi.

Mazkur kreditlar faqat quyidagi maqsadlar uchun berilishi mumkin:

- ish haqi va unga tegishli ajratmalarni to'lash uchun;
- mineral o'g'it va o'simliklarni kimyoviy va biologik himoya qilish vositalarini xarid qilish uchun;
- yoqilg'i-moylash mahsulotlarini xarid qilish uchun;
- MTPlar, muqobil MTPlar va qishloq xo'jalik texnikasi mavjud bo'lgan boshqa xo'jalik sub'ektlarining xizmatlari uchun to'lovlarga;
- lizingga (moliyaviy ijaraga) berilgan texnika vositalarining lizing to'lovlariga;

- SIUlar (suv iste'molchilari uyushmalari) xizmatlari uchun to'lovlarga;
- yagona yer solig'i to'lovlariga;
- elektr energiyasi to'lovlariga;
- urug'lik uchun to'lovlarga;

SHuningdek, ushbu kredit hisobidan qishloq xo'jaligi korxonalarining paxta va g'alla yetishtirish bilan bog'liq bo'lgan boshqa zaruriy ehtiyojlari uchun ham to'lovlar amalga oshirilishi mumkin. Boshqa zaruriy ehtiyojlar hisobidan paxta va g'alla yetishtirish bilan bog'liq xarajatlariga, bank xizmati, xo'jalik va idora xarajatlari, ichki xo'jalik irrigatsiya va kollektor-drenaj tarmoqlarini tozalash xarajatlari, sug'urta xarajatlari, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda to'lanadigan Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi hamda fermer xo'jaliklari uyushmalarini saqlash xarajatlari uchun to'lovlar amalga oshirilishi mumkin. Bunday xolda, ekinlarni yetishtirish xarajatlarining har bir turini moliyalashtirish uchun beriladigan kreditlarning eng ko'p miqdori yuzasidan tavsiyalar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tomonidan har yilgi hosil uchun agrotexkarta lardan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Mazkur tavsiya etilayotgan xarajatlarning agrotexnika me'yorlari qishloq xo'jaligi korxonalariga biznes-reja ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi korxonasining biror-bir xarajat turi bo'yicha to'lovlarga ehtiyoji bo'lmagan hollarda nazarda tutilgan paxta va g'alla yetishtirish bilan bog'liq bo'lgan boshqa ruxsat etilgan xarajat turlari bo'yicha, shuningdek qishloq xo'jaligi texnikasi sotib olishga, ichki xo'jalik irrigatsiya va kollektor-drenaj tarmoqlarini tozalashga ishlatilishi (mineral o'g'it, kimyoviy yoki biologik vositalar, yoqilg'i moylash materiallari va urug'lik material xarajatlari bundan mustasno) mumkin. Agrotexnik tadbirlarni amalga oshirish uchun ajratilgan imtiyozli kredit resurslarining ruxsat etilgan xarajat turlari bo'yicha maqsadli sarflanishi yuzasidan monitoring qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filiali va tuman bo'limlari tomonidan olib boriladi.

Kreditlar tegishli qishloq xo'jalik mahsuloti bo'yicha qishloq xo'jalik korxonalarini bilan yakuniy hisob-kitoblar yakunlanguncha, lekin g'alla yetishtirishni moliyalashtirishga ajratilgan kreditlar bo'yicha 12 oydan va paxta xom ashyosi yetishtirishni moliyalashtirishga ajratilgan kreditlar bo'yicha 18 oydan ko'p bo'lmagan muddatga, qaytarish muddatini uzaytirish huquqsiz beriladi.

Qishloq xo'jaligi korxonalarini kreditlash bank marjasini hisobga olgan holda, imtiyozli foiz stavkasi bilan amalga oshiriladi.

Bu kreditlar bo'yicha imtiyozli foiz stavkasi yillik 3 foiz miqdorida belgilanib, uning 2 foizi bank marjasini tashkil etadi.

Oldingi yillarda ajratilgan imtiyozli kreditlar to'liq so'ndirilgandan so'ng joriy yil hosili uchun imtiyozli kreditlar beriladi.

Qishloq xo'jaligi korxonalarini tayyorlov korxonalarini bilan kontraktatsiya shartnomalari tuzganlaridan keyin kredit olish uchun ularning asosiy talab qilib olinguncha depozit hisobvarag'iga xizmat ko'rsatayotgan bankka ariza bilan murojaat etishadi.

- Arizaga quyidagi hujjatlar ilova qilinadi:
- tayyorlov tashkilotlari bilan tuzilgan kontraktatsiya shartnomalari nusxalari;
- kreditga bo'lgan talabni aniqlash uchun tayyorlangan biznes-reja;
- debitor-kreditor qarzlari to'g'risida ma'lumotnoma (2a-shakl) va moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot (2-shakl).

Kreditlar qaytishini ta'minlash maqsadida, bank davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta xom ashyosi va g'alla yetishtirishni moliyalashtirish maqsadida qishloq xo'jaligi korxonalariga berilgan imtiyozli kreditlar qaytarilishi bo'yicha o'zining tadbirkorlik xavfini sug'urta qilishi mumkin. Bunda, sug'urta tashkilotlari tomonidan taqdim etilgan sug'urta polisi kredit shartnomasida belgilangan kreditning butun qaytarish muddatiga beriladi. Sug'urta tashkiloti bilan kelishilgan sug'urta puli taqdim etilayotgan kredit miqdoridan ko'p bo'lmashligi zarur.

Doimiy ravishda davlat buyurtmasini va tijorat banki oldidagi majburiyatlarini bajarib kelayotgan fermer xo'jaliklariga kreditlar qonunchilikda belgilangan tartibda ta'minotsiz (ishonchli kreditlar) ajratilishi mumkin.

Tayyorlov korxonalari tijorat banklari tomonidan paxta va g'alla yetishtirish xarajatlarini qoplash uchun berilgan kreditlar va ularga hisoblangan foizlarning qarzdor qishloq xo'jalik korxonalari tomonidan muddatida qaytarilishi borasida kafillik berishlari mumkin. Kafillik qonunchilikda belgilangan tartibda rasmiylashtiriladi.

Barcha zarur hujjatlar taqdim etilganidan so'ng, bank qishloq xo'jaligi korxonasining arizasini ko'rib chiqishi va 3 kun muddat ichida u bilan kredit shartnomasi tuzishi lozim.

Bank kredit qo'mitasi tomonidan kredit berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qilingan hollarda, u raddiyani yozma shaklda izohlab berishi shart.

Kredit shartnomasi kuchga kirgandan so'ng, keyingi ish kunidan kechiktirmasdan qishloq xo'jaligi korxonasiga ssuda hisobvarag'i ochiladi.

Qishloq xo'jalik korxonalarining ssuda hisobvarag'idan to'lovlar ko'rsatilgan maqsadlar uchun naqd pulsiz shaklda (ish haqidan tashqari) qishloq xo'jalik korxonalarining to'lov topshiriqnomalariga asosan amalga oshiriladi. Ko'rsatilgan maqsadlarga joriy yil hosili uchun yetkazib berilgan moddiy-texnik resurslar va ko'rsatilgan xizmatlar uchun 2-kartotekaga kirim qilingan va belgilangan tartibda qarz oluvchi tomonidan aktseptlangan to'lov talabnomalariga muvofiq to'lovlar amalga oshiriladi.

To'lov talabnomalari qarz oluvchi tomonidan aktseptlanmagan taqdirda, to'lovlar sud qarori asosida undiriladi.

SHuningdek "O'zneftmahsulot" aktsiyadorlik kompaniyasi, "Qishloqxo'jalikkimyo" hududiy aktsiyadorlik jamiyatlari va MTP (mashina-traktor parklari) tuman korxonalari va tashkilotlari bilan tuzilgan shartnomalarda fermer xo'jaligining joriy va kelgusi oyda amalga oshiriladigan agrotexnik tadbirlariga qilinadigan xarajatlar qiymati miqdorida (o'g'itlash, shudgorlash) oldindan to'lovni amalga oshirish belgilangan taqdirda fermer xo'jaliklari ushbu

xarajatlar summasini to'lov topshiriqnomalari orqali oldindan to'lovlarni o'tkazishlari mumkin.

Bunda, to'lovlar quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

a) oylik ish haqi to'lovlari uchun agrotexkartalarda belgilangan me'yorlarda;

b) qishloq xo'jalik korxonalarining mineral o'g'it va o'simliklarni himoya qilishning kimyoviy vositalari, "O'zagromashservis" uyushmasi MTPlarining xizmatlari, yoqilg'i-moylash mahsulotlari, foydalanilgan elektroenergiya va urug'lik materiali qiymati uchun to'lovlarda, mablag'lar "Qishloqxo'jalikkimyo" HAJ filiallari, "O'zagromashservis" uyushmasi MTPlari, "O'zneftmahsulot" kompaniyasi, "O'zbekenergo" DAK korxonalari hamda tayyorlov korxonalarining maxsus 23210 (23220)-sonli hisob raqamlariga o'tkaziladi;

v) SIUlar (Suv iste'molchilari uyushmalari), o'simliklarni biologik usulda himoya qilish uchun biolaboratoriya va biofabrikalar tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar uchun to'lovlar ularning maxsus 23210 (23220)-sonli hisob raqamlariga o'tkaziladi;

g) muqobil MTPlar tomonidan ko'rsatilgan va ko'rsatiladigan texnika xizmatlari uchun to'lovlarda, mablag'lar ularga xizmat ko'rsatuvchi tijorat banklarida ochilgan maxsus 23210 (23220)-sonli hisob raqamlariga o'tkazib beriladi;

d) boshqa tashkilotlar tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar hamda ehtiyot qismlar uchun to'lovlarda, mablag'lar ushbu tashkilotlarning talab qilib olinguncha depozit hisob raqamlariga o'tkazib beriladi.

Tijorat banklar to'lovlarning ssuda hisobvarag'idan ko'rsatilgan maqsadlar va agrotexnik me'yorlar bo'yicha amalga oshirilishini nazorat qiladi. Tijorat banklar sug'urta tashkilotlari va Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining tuman bo'linmalari bilan birgalikda sug'urta shartnomasi asosida har bir qishloq xo'jaligi korxonasi bo'yicha paxta va g'alla ekinlarining holatini va bo'lajak hosilning berilgan kreditlarning qaytarilishini ta'minlash uchun yetarliligini aniqlash maqsadida doimiy monitoring o'rnatadilar.

Ekinlar (to'liq yoki qisman) mavjud bo'lmagan yoki ular ahvolining qoniqarsizligi, jumladan agrotexnik tadbirlarning kechikishi, ekin maydonlarini begona o'tlar bosib ketishi natijasida kutiladigan hosil olishning imkoni yo'qligi aniqlanganda, bu haqda bank va sug'urta tashkiloti hamda Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining tuman bo'linmalari (Fermer xo'jaliklari uyushmasining vakilligi) birgalikda uch tomonlama dalolatnoma tuzadilar. Ushbu dalolatnoma asosida bank kreditlashni to'xtatadi va kreditlar hamda ularga hisoblangan foizlarni muddatidan oldin so'ndirish choralarini ko'radi. Bu choralar kredit shartnomasida kelishilgan bo'lishi kerak. SHu bilan bir vaqtda Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining tuman bo'linmalari tomonidan ushbu dalolatnoma xizmat ko'rsatuvchi tarmoq korxonalariga yetkazilishi lozim.

Kreditlar va unga hisoblangan foizlar qishloq xo'jaligi korxonalarining maxsus 23210 (23220) hisob raqamlariga qishloq xo'jalik mahsulotlarini tayyorlov korxonalariga sotishdan tushgan mablag'lar hisobidan, birinchi navbatda bank tomonidan memorial orderlar bilan undiriladi.

Kredit shartnomasi asosida berilgan kreditlarni qaytarish muddati yetib kelganda, ularni undirib olish uchun, qarzdor - qishloq xo'jaligi korxonasining mablag'i yetarli bo'lmaganda, tijorat banklari sug'urta polisi asosida sug'urta tashkilotlariga sug'urta hodisasi ro'y berganligi to'g'risida murojaat qiladilar.

Sug'urta to'voni, tijorat banklari va sug'urta tashkilotlari o'rtasida tuzilgan Bosh polis asosida tijorat banklariga 5 kun muddatda to'lab beriladi.

Topshirilgan mahsulot uchun yakuniy hisob-kitoblarda tayyorlov korxonalarini tomonidan qishloq xo'jaligi korxonalariga yetkazib berilgan moddiy boyliklar qiymati va avvalgi yillar qarzlarni chegirib qolishga yo'l qo'yilmaydi. Ushbu moddiy boyliklar uchun hisob-kitoblar va kreditor qarzlarni undirish ajratilgan bank kreditlari to'liq qaytarilgach, qishloq xo'jalik korxonasining hisob raqamidan o'rnatilgan tartibda to'lov hujjatlariga asosan amalga oshiriladi.

Kreditlardan foydalanganlik uchun foizlar kreditning amaldagi qoldig'iga har kuni hisoblab boriladi va qishloq xo'jalik mahsulotlarini tayyorlov korxonalariga sotishdan tushgan mablag'lar hisobidan:

g'alla yetishtirishni moliyalashtirishga ajratilgan kreditlar bo'yicha yilning iyul oyidan boshlab va kreditni to'liq qaytarish vaqtigacha;

paxta xom ashyosi yetishtirishni moliyalashtirishga ajratilgan kreditlar bo'yicha yilning noyabr oyidan boshlab va kreditni to'liq qaytarish vaqtigacha undiriladi.

Bunda qishloq xo'jaligi korxonalari kreditni va unga hisoblangan foizlarni muddatidan oldin qaytarishlari mumkin.

Bank tomonidan berilgan kredit amaldagi qiymatida aks ettiriladi va u qarzdorga berilgan pul mablag'lari summasini ifodalaydi.

Kreditlarni berish va uning hisobini olib borish uchun quyidagi hisobvaraqlardan foydalaniladi:

13301-Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g'allani yetishtirish uchun berilgan qisqa muddatli kreditlar. Ushbu hisobvaraqda berilgan sanadan boshlab 12 oy muddatga Moliya vazirligi huzuridagi Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hisob-kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g'allani yetishtirish uchun berilgan kreditlarning hisobi olib boriladi. Hisobvaraqlarning debetida berilgan kreditlar summasi aks ettirilsa, kreditida qoplangan yoki boshqa maqomi bo'yicha qayta tasniflangan kreditlar summasi aks ettiriladi. Tahliliy hisob har bir qarzdor bo'yicha kredit shartnomalariga qarab alohida shaxsiy hisobvaraqlarda olib boriladi.

ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g'allani yetishtirish uchun berilgan qisqa muddatli kreditlarga buxgalter quyidagicha o'tkazma beradi:

Dt – 13301 "Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan g'allani yetishtirish uchun berilgan qisqa muddatli kreditlar"

Kt – 23210 yoki 23220 "Moliya vazirligi fondlaridan qishloq xo'jalik mahsulotlari uchun ajratilgan maqsadli mablag'lari"

Agar olingan kredit uchun foiz hisoblansa quyidagicha o'tkazma beriladi:

Dt – 16309 "Kreditlar bo'yicha olish uchun hisoblangan foizlar"

Kt – 42601 “Berilgan qisqa muddatli kreditlar bo’yicha foizli daromadlar”.

14301 – “Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta xom ashyosini yetishtirish uchun berilgan uzoq muddatli kreditlar”. Ushbu hisobvaraqa da berilgan sanadan boshlab 1 yildan ortiq muddatga Moliya vazirligi huzuridagi Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan qishloq xo’jaligi mahsulotlarining hisob-kitob jamg’armasi mablag’lari hisobidan Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta xom ashyosini yetishtirish uchun berilgan kreditlarning hisobi olib boriladi. Hisobvaraqa ning debetida berilgan kreditlar summasi aks ettirilsa, hisobvaraqa ning kreditida qoplangan yoki boshqa maqomi bo’yicha qayta tasniflangan kreditlar summasi aks ettiriladi. Tahliliy hisob har bir qarzdor bo’yicha kredit shartnomalariga qarab alohida shaxsiy hisobvaraqlarda olib boriladi.

Dt – 14301 “Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta xom ashyosini yetishtirish uchun berilgan uzoq muddatli kreditlar”

Kt – 23210 yoki 23220 “Moliya vazirligi fondlaridan qishloq xo’jalik mahsulotlari uchun ajratilgan maqsadli mablag’lari”

Agar olingan kredit uchun foiz hisoblansa quyidagich o’tkazma beriladi:

Dt – 16309 “Kreditlar bo’yicha olish uchun hisoblangan foizlar”

Kt – 42601 “Berilgan qisqa muddatli kreditlar bo’yicha foizli daromadlar”.

Ajratilgan kreditlarning maqsadli ishlatilishi xizmat ko’rsatuvchi bank rahbarlari zimmasiga yuklatiladi. SHuningdek, ajratilgan kreditlardan maqsadli foydalanish Moliya vazirligining Nazorat-taftish bosh boshqarmasi tomonidan tekshirib boriladi.

Davlat ehtiyojlari uchun yetishtiriladigan qishloq xo’jaligi mahsulotlarini yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish uchun tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan imtiyozli kreditlarni belgilangan maqsadlar bo’yicha yo’naltirishga mansabdor shaxslarning aralashuvi qat’iyan taqiqlanadi.

2-jadval

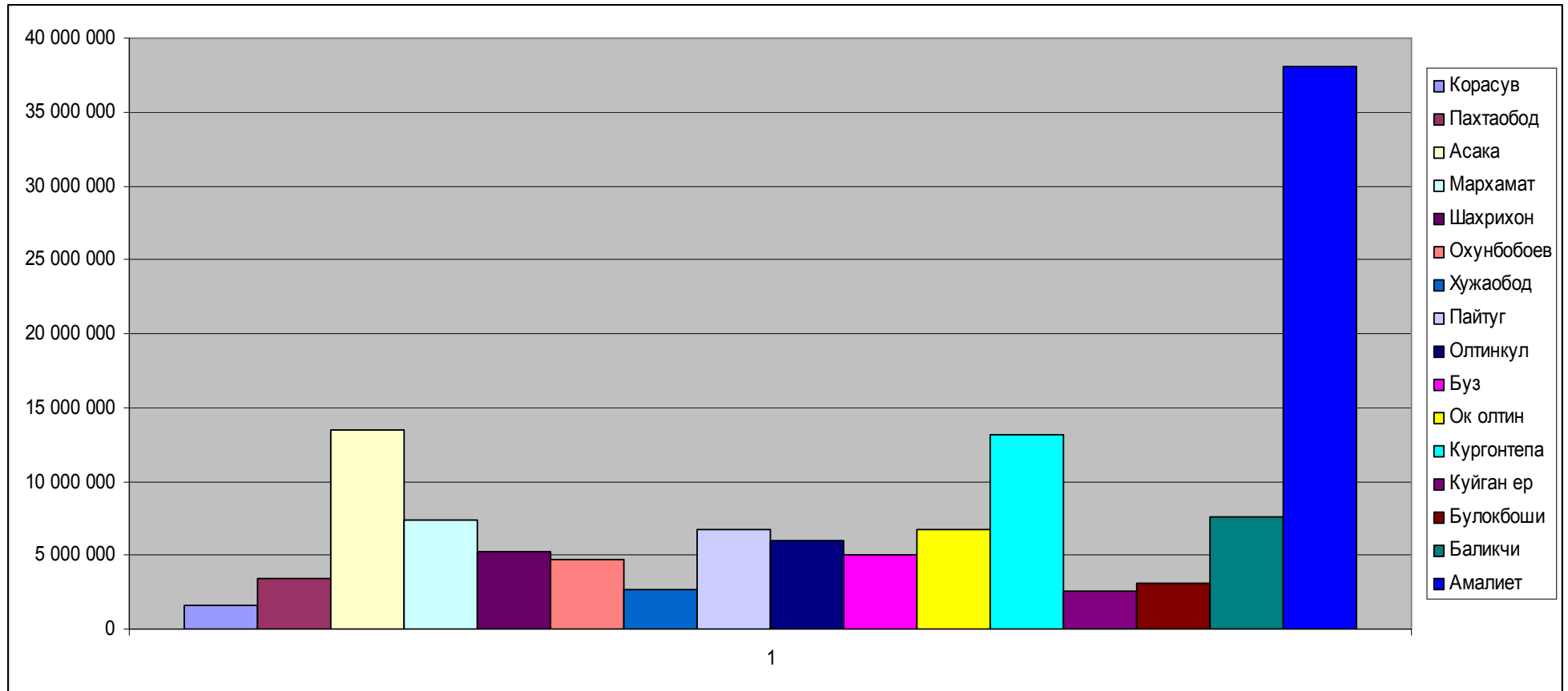
“Agrobank” ATB Andijon viloyati bo’limlari tomonidan xalq xo’jalik tarmoqlariga milliy valyutada berilgan kreditlar to’g’risida 2016 yil 1 yanvar xolatiga ma’lumot (ming so’mda)

№	Bank nomi	2015 yil davomida berilgan kreditlar jami	Sanoat	Qishloq xo’jaligi	Tayyorlov	Transport	Qurilish	Savdo va umumiy ovqatlanish	Moddiy texnik ta’minot	Axoliga maishiy xizmat	Boshqa tarmoqlar
1	Qorasuv	1 628 656	0	1 488 656	0	0	0	0	0	45000	95000
2	Paxtaobod	3 383 723	0	1 784 101	0	0	0	120000	580000	120000	779622
3	Asaka	13 494 038	3567900	1 131 914	4400000	0	0	190000	97534	294000	3812690
4	Marxamat	7 337 565	0	4 053 565	0	0	0	1132000	0	256000	1896000
5	SHaxrixon	5 241 504	0	3 491 952	0	0	60000	224000	524075	400000	541477
6	Oxunboboyev	4 671 069	0	2 473 506	400000	0	0	230000	312000	60000	1195563
7	Xo’jaobod	2 694 820	0	2 427 420	0	40000	0	0	0	45000	182400
8	Paytug’	6 779 583	0	5 085 751	0	0	440994	326000	536818	22000	368020
9	Oltinko’l	5 942 599	0	3 518 934	0	0	0	302387	0	345000	1776278
10	Bo’z	4 999 623	200000	3 958 623	0	56000	0	128000	0	0	657000
11	Oq oltin	6 703 807	0	4 330 488	0	0	0	26000	620000	1014000	713319
12	Qo’rg’ontepa	13 185 599	3700000	2 289 699	6120000	0	0	167900	0	0	908000
13	Kuygan yor	2 570 372	0	1 028 738	0	0	460000	0	0	700500	381134
14	Buloqboshi	3 140 186	0	1 869 958	0	0	0	380000	0	300000	590228
15	Baliqchi	7 629 431	0	5 841 411	0	0	0	4020	292000	476000	1016000
16	Amaliyot	38 056 667	4175925	985 124	14000000	0	2028180	465999	10654	354391	16036394
	jami	127459241	11643825	45759839	24920000	96000	2989174	3696306	2973081	4431891	30949125

* Jadval “Agrobank” ATB Andijon viloyati xududiy bo’limi ma’lumotlari asosda muallif tomonidan ishlab chiqilgan

1-diagramma

“Agrobank” ATB Andijon viloyati bo’limlari tomonidan xalq xo’jalik tarmoqlariga milliy valyutada berilgan kreditlarni diagrammalarda aks ettirilishi

* “Agrobank” ATB Andijon viloyati xududiy bo’limi ma’lumotlari asosda muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Jadval va diagramma ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, "Agrobank" ATB Andijon viloyati bo'limlari tomonidan xalq xo'jaligining sanoat, qishloq xo'jaligi, tayyorlov korxonalarini, transport soxasi, qurilish, savdo va umumiy ovqatlanish, moddiy texnika ta'minoti, axoliga maishiy xizmat va boshqa tarmoqlar uchun kreditlar berib borilgan. Berilgan kreditlar bankning tarmoq xususiyatidan kelib chiqqan xolda asosan qishloq xo'jalik korxonalariga berilganligini ko'rishimiz mumkin. 2016 yilning 1 yanvar xolatiga berilgan kreditlarning umumiy qiymati 127459241 ming so'mni tashkil etgan bo'lsa, qishloq xo'jalik korxonalariga berilgan kreditlar 45759839 ming so'mga teng bo'lmoqda. Bu jami kreditlarga nisbatan 36 fizni tashkil etganligini ko'rishimiz mumkin.

ATB "Agrobank" Andijon viloyati bo'limlari miqiyosida oladigan bo'lsak, berilgan kreditlarning katta qismi ATB "Agrobank" Andijon viloyati Amaliyot bo'lmi tomonidan berilganligini ko'rishimiz mumkin.

3.3. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida iste’mol kreditini hisobga olish tartibi.

Bizga ma’lumki, kredit operatsiyalari tijorat banklari faoliyatida asosiy o’rinlardan birini egallaydi. ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida axoliga iste’mol krediti berish tartibini belgilab beruvchi kredit siyosati O’zbekiston Respublikasining “Fuqarolik kodeksi”, “O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki to’g’risida”gi, “Bank va bank faoliyati to’g’risida”gi, “Iste’mol krediti to’g’risida”gi qonun va boshqa qonunchilik xujjatlari va bankning kredit siyosati asosida ishlab chiqilgan bo’lib, ushbu xujjat asosida aholiga iste’mol krediti berish tartib qoidalari belgilab berilgan.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 18 maydagi PF 3878-sonli “YOsh oilalarni moddiy va ma’naviy qo’llab quvvatlashga doir qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi Farmoni talablari asosida yosh oilalarga iste’mol va ipoteka kreditlari berish O’zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2007 yil 9 iyundagi 655-sonli “Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga imtiyozli asosda kreditlar berish tartibi to’g’risida” Nizom talablari bo’yicha iste’mol kreditlari ajratiladi.

YOsh oilalarni qo’llab-quvvatlash maqsadida iste’mol va ipoteka kreditlari imtiyozli foiz stavkalari asosida ajratiladi.

Iste’mol krediti - bu aholining iste’mol talablarini qondirishga yordam beruvchi kreditdir va uy-ro’zg’or buyumlari, ya’ni, radio-elektron va boshqa maishiy asbob-uskunalar, mebellar, turar joyni ta’mirlash bilan bog’liq tovarlarni xarid qilish uchun 3 yilgacha bo’lgan muddatga berilishi mo’ljallangan bank kreditlaridir. Moliyaviy iste’mol krediti va tovar iste’mol krediti iste’mol kreditining shakllaridir

Moliyaviy iste’mol krediti sotib olingan tovarlar (xizmatlar) haqini to’lash uchun pul mablag’lari tarzida iste’molchiga beriladigan kreditdir.

Banklar yoki boshqa kredit tashkilotlari moliyaviy iste’mol krediti beruvchi tashkilotlardir.

Tovar iste'mol krediti sotib olingan tovarlar, bajarilgan ishlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar haqini bo'lib-bo'lib to'lash tarzida iste'molchiga beriladigan kreditdir.

Iste'mol tovarlarini (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi korxonalar yoki realizatsiya qiluvchi tashkilotlar tovar iste'mol krediti beruvchi tashkilotlardir. Iste'mol krediti berish qoidalari hamma tanishib chiqishi uchun ochiq bo'lishi va ularda iste'mol krediti berish shartlari, shuningdek kredit miqdori, uni berish muddati, foiz stavkasi, iste'molchi to'lashi lozim bo'lgan to'lovlar jadvali to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan bo'lishi kerak.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) kreditga sotish sotuv kunida amalda bo'lgan narxlar bo'yicha amalga oshiriladi. Realizatsiya qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) narxlarining keyinchalik o'zgarishi shartnoma taraflarining majburiyatlariga ta'sir etmaydi³.

Iste'mol krediti tijorat asosida qaytarilish, to'lovlilik, ta'minlanganlik va maqsadga muvofiq tarzda foydalanish tamoyillariga rioya qilingan tarzda shartnoma asosida beriladi. Bank tomonidan aholiga berilayotgan iste'mol kreditlarni qimmatli qog'ozlar yoki mijozga tegishli bo'lgan mulk, shu jumladan, qimmatbaho buyumlarni garovga olgan holda beradi. Garovni baholash va rasmiylashtirish, shuningdek, notarial tasdiqlash va ro'yxatga olish amaldagi qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

Istemol kreditlarini hisobga olish avvalo qarz oluvchi tomonidan kredit olish uchun bankka topshirilgan hujjatlarni tekshirishdan boshlanadi.

Banklardan kredit olish uchun da'vogar birinchi navbatda kredit olish uchun bank boshqaruvchisi nomiga ariza topshirilishi talab etiladi. Arizada quyidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan bo'lishi kerak:

- mijozning familiyasi, ismi, otasining ismi;
- yashash joyi manzili;

³ O'zbekiston Respublikasining "Iste'mol krediti to'g'risidi"gi Qonuni 7-modda

- so'ralayotgan kreditning maqsadi va muddati;
- mijoz to'g'risida ma'lumot (faoliyat turi, daromadlar va shu kabilar);
- mo'ljallanayotgan xarid to'g'risidagi ma'lumotlar;
- kredit qaytarilishining ta'minoti.

Arizaga sana, mijozning imzosi qo'yilgan bo'lishi shart.

Bank xodimlari ariza bilan tanishayotganda mijozning moliyaviy ahvoli, kreditning maqsadi va u qonun doirasida bo'lishi hamda bankka taqdim qilingan hujjatlarning qonuniyligi o'rganiladi.

Bankning kredit komissiyasi beriladigan kredit bo'yicha asosiy qarz va foizlarning o'z vaqtida va to'la qaytarilishiga ishonch hosil qilishi kerak. Qarz oluvchi daromadlari va aktivlari hajmi, shuningdek, qarz oluvchining kredit qaytarilishini ta'minoti sifatida taqdim etgan kafolat yoki kafillik summalari kredit bo'yicha asosiy qarz va unga hisoblangan foizlarining qaytarilishi uchun yetarli bo'lishi kerak. YUqoridagi talablarga javob bergan taqdirda komissiya kredit ajratish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Taqdim etilgan hujjatlarni ko'rib chiqib kredit bermaslikga qaror qilingan taqdirda, bank kredit so'rab murojaat etgan arizachiga bu haqda asoslangan rad javobini yozma ravishda berishi shart.

Mijozning to'lovga layoqatliligi ijobiy baholangan holda 3 ish kunidan kechiktirmasdan bank va mijoz o'rtasida ikki nusxada belgilangan shaklda kredit shartnomasi tuziladi. SHartnomaning bir nusxasi qarz oluvchiga beriladi, ikkinchisi bankda qoladi. SHartnomaning har bir nusxasi teng yuridik kuchga ega bo'ladi. Kredit shartnomasi imzolanib, qarz oluvchiga shaxsiy ssuda hisob varag'i ochilgandan keyin mazkur hisob varag'i orqali o'tayotgan mablag'larni tezkor nazoratini ta'minlash maqsadida "Qarzdorning kredit kartochkasi" ochiladi.

Iste'mol kreditining qaytarish manbai qarzdorning daromadi hisoblanadi. Kredit bo'yicha qarz va unga hisoblangan foizlar kredit shartnomasida ko'zda tutilgan shartlarga binoan bank kassasiga birdaniga to'laligicha, bo'lib-bo'lib

to'lash yoki qarzdorning oylik maoshidan ssuda hisobvarag'iga har oyda to'lovlar o'tkazish orqali amalga oshirilishi mumkin.

ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida iste'mol krediti O'zbekistonda ishlab chiqarilgan uy jihozlari, ya'ni maishiy uskunalar, mebellar, orgtexnika vositalarini sotib olish, yuk va odam tashishga mo'ljallangan turli xildagi transport vositalarini gaz bilan taminlash maqsadida gaz balonlari va uskunalari sotib olish va o'rnatish xizmatlari uchun uch yilgacha muddatga beriladi.

Bankdan kredit olish uchun jismoniy shaxslar voyaga yetgan hamda o'z faoliyati natijasida daromad oluvchi va doimiy daromad manbaiga ega bo'lishi talab etiladi.

Iste'mol krediti miqdori kredit oluvchining to'lov qobliyatidan kelib chiqib eng kam oylik ish haqining 15 barobaridan 300 barobarigacha naqd pulsiz va so'mda beriladi.

Agar mijoz eng kam oylik ish haqining 100 barovaridan ortiq kredit so'rab ariza taqdim qilganda minimal ish haqidan ortadigan kreditlar ta'minoti uchun avtomashinalar, tilla buyumlar hamda yuqori likvidli aktivlar talab etiladi.

ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida kreditdan foydalanganlik uchun foiz stavkasi yillik quyi chegarasi 18 foiz qilib belgilangan. Mijozning sharoitini hisobga olgan holda 18 foizdan ortiq foiz stavkasi belgilanishi mumkin. Kredit uchun foiz to'lovi kredit qoldigiga nisbatan har kuni hisoblab boriladi va xar oyda undiriladi.

ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida beriladigan kredit summasining 20 foizidan kam bo'lmagan miqdorda mijoz talab qilib olinguncha omonat hisobvarag'iga naqd pul topshiradi. Ushbu summa kreditni taniga yopish orqali kredit ta'minotini 120 foizga oshiriladi. Chunki, iste'mol kreditida ko'p xollarda olingan tovarlar ta'minot sifatida olinadi. Bankka oldindan 20 foiz topshirilishi bilan kredit summasi ta'minotga qaraganda ozroq summani tashkil etadi.

Kredit olish uchun bankka quyidagi xujatlar taqdim qilinadi:

Kredit oluvchi tomonidan to'ldirilgan va imzolangan ko'rsatilgan shakldagi ariza;

Arizaga quyidagi hujjatlar ilova qilinadi.

- YAshash joyidan oila tarkibi to'g'risida ma'lumotnoma;
- Kredit oluvchi pasporti yoki shaxsini tasdiqlovchi boshqa hujjatning nusxasi;
- Kredit oluvchi va boshqa oiladagi daromad oluvchilarning oxirgi 12 oyda asosiy va qo'shimcha ish joyidan olingan daromadlari to'g'risida ko'rsatilgan shakldagi ma'lumotnoma. Boshqa daromadlarini tasdiqlovchi hujjatlar;
- Kafillik beruvchi fuqaroning pasport nusxasi va daromad manbalari.
- Tovar sotib olish to'g'risida schyot faktura;
- Gaz uskunasi o'rnatuvchilar uchun transport vositasining texnik pasporti.

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi fuqarolarni daromadlarini aniqlashda kredit hujjatlarini rasmiylashtiruvchi bank xodimi mijozni joylashgan joyiga chiqib, to'lovga layoqatliligi iqtisodiy tahlil usullaridan keng foydalangan holda aniqlaydi. Bank xodimi kreditni qaytarish istiqbollarini o'rganib chiqib, hujjatlar yig'ma jildini tayyorlab, so'ngra filial kredit komissiyasiga o'z xulosasini beradi. Kredit komissiyasining kredit ajratish to'g'risida ijobiy qarori qabul qilinsa, mijoz va bank o'rtasida kredit shartnomasi tuziladi.

Har bir ajratilgan kredit summasidan 1 foiz miqdorida ko'rsatilgan xizmatlar uchun komission haq undiriladi. Komission haqni undirish kreditni berishgacha amalga oshirilishi lozim. Bek ofis boshlig'i komission haqni undirilganligini tasdiqlovchi hujjatni ko'rib, shundan so'nggina kreditni chiqarish bo'yicha tayyorlangan to'lov topshiriqnomasiga imzo chekishi lozim.

Bankning mas'ul xodimi tomonidan, hujjatlarni tekshirish, xulosa yozish va bank kredit komissiyasi tomonidan ko'rib chiqish muddati uch bank ish kunidan oshmasligi lozim.

Berilgan kreditning buxgalteriya hisobi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2004 yil 17 dekabrda 1435-son bilan ruyxatga olingan Markaziy bank Boshqaruvining 2004 yil 17 noyabrda 25/9-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Tijorat banklarida kreditlarning buxgalteriya hisobi tartibi to'g'risida"gi Nizomiga muvofiq yuritiladi

Jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida buxgalteriya hisobvaraqlari rejasiga muvofiq 12501 va 14901 –balans hisobvaraqlarida hisobga olinadi.

12501 – "Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar" hisobvarag'ida berilgan sanadan boshlab 1 yil muddatgacha jismoniy shaxslarga berilgan kredit (shu jumladan, mohiyati bo'yicha kreditlar bo'lgan overdraft va boshqa operatsiya)larning hisobi olib boriladi. Hisobvaraqlarning debetida berilgan kreditlar summasi aks ettiriladi. Hisobvaraqlarning kreditida qoplangan yoki boshqa maqomi bo'yicha qayta tasniflangan kreditlar summasi aks ettiriladi. Tahliliy hisob har bir qarzdor bo'yicha kredit shartnomalariga qarab alohida shaxsiy hisobvaraqlarda olib boriladi.

14901 – "Jismoniy shaxslarga berilgan uzoq muddatli kreditlar" hisobvarag'ida esa berilgan sanasidan boshlab 1 yildan ortiq muddatga jismoniy shaxslarga berilgan kredit (shu jumladan, mohiyati bo'yicha kreditlar bo'lgan boshqa operatsiya)larning hisobi olib boriladi. Hisobvaraqlarning debetida berilgan kreditlar summasi aks ettirilsa, kreditida to'langan yoki boshqa maqomi bo'yicha qayta tasniflangan kreditlar summasi aks ettiriladi. Tahliliy hisob har bir qarzdor bo'yicha kredit shartnomalariga qarab alohida shaxsiy hisobvaraqlarda olib boriladi.

Iste'mol krediti berilishi bilan bog'liq muomalalar quyidagicha aks ettiriladi:

1) fuqarolarga kreditlar berilganda:

Dt 12501 – "Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar"

Kt 20208 – "Xususiy korxonalar, xo'jalik shirkatlari va jamiyatlarning talab qilib olinguncha saqlanadigan depozitlari"

2) berilgan iste'mol kreditga nisbatan foiz hisoblanganda:

Dt 16309 – “Kreditlar bo’yicha hisoblangan foizlar”

Kt 42001 – “Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar bo’yicha foizli daromadlar”

3) hisoblangan foiz fuqarolar tomonidan to’langanda:

Dt 29801 – “mijozlar bilan hisob-kitoblar”

Kt 16309 – “Kreditlar bo’yicha hisoblangan foizlar”

4) fuqarolar tomonidan kreditning tani to’langanda:

Dt 29801 – “mijozlar bilan hisob-kitoblar”

Kt 12501 – “Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar”

Kredit va unga hisoblangan foizlar to’lovi Bank va kredit oluvchi o’rtasida tuzilgan kredit shartnomasi bilan tartibga solinadi.

Asosiy kredit va u bo’yicha hisoblangan foizlarning to’lovi kredit shartnomasiga ilova qilingan qaytarish jadvaliga muvofiq har oyda amalga oshiriladi. Kreditni qaytarish jadvali - Boshqaruvchi, kredit hujjatlarini rasmiylashtirgan bank xodimi va qarz oluvchi tomonidan imzolanib, bank muhri bilan tasdiqlanadi, to’lov grafigi ikki nusxada tuzilib, biri mijozga beriladi, ikkinchisi esa kredit yig’ma jildida qoladi.

Kreditni qaytarish kredit oluvchi tomonidan quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

a) naqd pullar bilan;

b) ish haqi va unga tenglashtirilgan daromadlardan, shu jumladan plastik kartalardan naqdsiz o’tkazish orqali;

v) kredit oluvchining bankdagi omonat hisobvarag’idan naqdsiz o’tkazish orqali.

ATB “Agrobank” Andijon viloyat boshqarmasida iste’mol kreditini rasmiylashtirish va hisobga olish tizimi yaxshi yo’lga qo’yilgan. Bank filialida kreditlar bo’yicha bank kredit portfeli tashkil qilingan. Rasmiylashtirilayotgan har bir kredit bankning buxgalteriya bo’limida o’z vaqtida, tegishli tartibda rasmiylashtiriladi hamda hisobga olib boriladi.

3-BOB. BANKLARDA KREDIT OPERATSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH.

3.1. Banklarda kreditlash amaliyotini takomillashtirish chora-tadbirlari.

Insoniyat turmush tarzini banklar xizmatidagi tasavvur etib bo'lmaydi. Chunki, banklar xo'jalik sub'ektlarini kredit mablag'lari bilan ta'minlab, ijtimoiy sarmoyani qayta taqsimlash jarayonida vositachi sifatida umumiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Aynan shu jarayonda bank va mijoz o'rtasida qonun talabi va me'yoriy hujjatlar asosidagi, turli shakl va usulga ega munosabatlar yuzaga keladi. Bu munosabatlar jahon andozalari talabida shakllanishi va huquqiy tenglik asosida rivojlanib borishi davr talabi bo'lib, endilikda banklar faoliyatining rivoji bevosita mijozlar faoliyatiga bog'likdir.

Respublikamiz mustaqillikka erishishi bilan bank mijoz munosabatlarida yakdillikka asoslangan, shuningdek bank va mijoz manfaatlarini muxofaza etuvchi qonun va me'yoriy hujjatlarning jahon andozalari talabiga mos keluvchi milliy shakllari ishlab chiqildi. Natijada bank – mijoz munosabatlarining teng huquq va majburiyatlar asosida shakllanishiga erishildi.

Ma'lumki, har qanday taraqqiyot jarayoni qarama - qarshiliklar, muammolar asosida mukammallashib boradi. Mamlakatimiz banklari taraqqiyot jarayonini ham muammolardan holi deb bo'lmaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimiz banklarining raqobatda nafaqat o'z mavqelarini saqlab turishi, balki ishonchli bank sifatida faoliyat ko'rsatishi uchun muammolardan halos bo'lishi lozim. Bunga esa bank –mijoz munosabatlarida huquqiy tenglik asosida yakdil xarakterda qilish natijasidagina erishish mumkin.

Xo'sh, jahon andozalari talablari asosida taraqqiy etib borayotgan mamlakatimiz banklarining muammolari nimalardan iborat, ularni bartaraf etish mumkinmi – degan savol tug'ulishi tabiiy. SHuning uchun banklar faoliyatida salbiy ta'sir doirasini kuchli bo'lgan, ya'ni bank daromadiga salbiy ta'sir etishi oqibatida bank mavqeyiga aktsiyadorlar, mijozlar manfaatiga putur yetkazuvchi

muammolarni aniqlash, shuningdek, muammolarni keltirib chiqaruvchi omillar xarakatining ta'siri doiralarini aniqlash lozim.

Mamalakatimiz banklari faoliyatida eng xavfli muammolardan biri bu daromad keltiruvchi aktivlarning daromad keltirmaydigan, "o'lik" aktivlarga aylanib qolishiga va natijada bank daromadlilikiga salbiy ta'sir etib, aksiyadorlar, kreditorlar, mijozlar manfaatiga putur yetish xavfini keltirib chiqaruvchi muammolardir. Bu muammolar asosan bank - mijoz – kredit munosabatlarida yuzaga kelmokda.

Bank – mijoz – kredit munosabatlari amaliyotda shunday bir muammolar ta'siri doirasida qolmoqdaki, bu muammolarning salbiy ta'siri bank faoliyatiga, uning banklararo raqobatida o'z mavqeini saqlab qolishiga xavf tug'dirmokda. Bank faoliyatini nosog'lom holatga tushib qolishi va banklararo raqobatda o'z o'rnini yo'qotib qo'yishi, tabiiyki, bank moliyaviy xolatining yomonlashuviga va faoliyatida iqtisodiy uzulishlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bank – mijoz – kredit munosabatlarida bank sog'lom faoliyatiga salbiy ta'sir etuvchi va aksiyadorlari, kreditorlari va shuningdek, mijozlari manfaatiga xavf soluvchi muammo bu qarzdor majburiyatining bajarilmasligi oqibatida, banklarda qaytarish muddati o'tib ketgan kredit va ustama foizlarning yuzaga kelishidir. Bunday kreditlar muammoli kreditlar deb ham ataladi.

Xo'sh, bank - mijoz - kredit munosabatlarini tartibga soluvchi qoidalar amaldagi qonun va me'yoriy hujjatlar talab va qoidalari asosida belgilanib, kredit munosabatlari kreditlashning asosiy tamoyillari, ya'ni to'lovlilik, taminlanganlik, muddatlilik, maqsadlilik va nihoyat qaytarilish tamoyillariga asoslangan holda belgilanayotgan bo'lsada, banklar faoliyatida kredit amaliyotidan yo'qotishlar qanday holatda va qanday omillar natijasida yuzaga kelmoqda?

Buni aniqlash uchun muammoli kreditlarning yuzaga kelish holatlari, ularning yuzaga kelishiga asosiy hisoblangan omillar xarakatining ta'sir doirasini aniqlash mumkindir.

Kredit riskini to'g'ri baholash zarur. Kredit riski kreditlar qaytmasligi natijasida bankning zarar ko'rish xavfidir. Kredit riskini tahlil qilish shuni

ko'rsatadiki, mijoz moliyaviy ahvoli yomonlashganligi tufayli kreditni qaytarmasligi mumkin yoki u kreditni qaytarish imkoniyatiga ega bo'la turib, kreditni qaytarmaydi. Kreditning har qanday holatda qaytmasligi bank kapitali qiymati pasayishiga olib keladi. Qaytmagan kreditlar salmog'i qanchalik yuqori bo'lsa, bankning foiz marjasi shunchalik yuqori bo'ladi. Chunki bank qaytmagan kreditlardan ko'riladigan zararni qoplash uchun shunday yo'l tutishga majburdir.

O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida kredit riskini boshqarish bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ana shunday muhim xususiyatlardan birining mohiyati shundaki, Respublikamiz tijorat banklarida muddati o'tgan ssudalarning umumiy kredit qo'yilmalardagi salmog'i kichik bo'la turib banklarning foiz marjasi nihoyatda yuqoridir.

Respublikamizda kredit riskini boshqarishga xos bo'lgan ikkinchi xususiyat shundan iboratki, hozirga qadar ko'pchilik tijorat banklarida kredit oluvchi mijozning shahsiy to'liq va mukammal o'rganilmaydi. Hamon banklarimizda asosiy e'tibor kreditlash sub'ektiga emas, balki kreditlash ob'ektiga qaratiladi. Rivojlangan horijiy davlatlar bank amaliyotida esa bankni ko'proq kredit oluvchi mijozning shahsi qiziqtiradi. Mijozning hulqi –atvori, kredit tarixi chuqur o'rganiladi.

Kreditlash shakllaridan to'laqonli foydalanish. O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida mijozlarni, asosan kredit liniyasi ochmasdan, aloxida ssuda hisobraqamlari orqali kreditlash shaklidan foydalaniladi. Rivojlangan horijiy davlatlar bank amaliyotida kreditlashning mavjud barcha shakllaridan foydalaniladi. Chunki har bir kredit shakli o'ziga xos afzalliklarga ega, bir shaklning o'rnini ikkinchisi bosa olmaydi. Masalan, overdraft krediti mijozning juda qisqa muddatli vaqt oralig'ida yuzaga keladigan kreditlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Bunda mijoz kreditdan foydalangan kun uchungina foiz to'laydi. Demak, overdraft kreditidan foydalanish mijozning harajatlari kamayishiga yordam beradi.

Respublikamiz bank amaliyotida kreditlash shakllaridan keng foydalanish, mijozlarning kreditlarga bo'lgan ehtiyojlarini to'laroq qondirishga, banklarning

kredit operatsiyalari ko'lamini kengaytirishga, kredit riskini ma'lum darajada umumlashtirishga va nihoyat, banklarning kredit operatsiyalaridan oladigan daromadlari oshishiga olib keladi.

Respublikamiz tijorat banklarida kreditlash amaliyotidagi muammolarni hal etishda jiddiy darajada yondashib, pirovard natijada banklarning moliyaviy barqarorligini oshishiga olib keladi.

3.2. Tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish masalalari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalarining asosiy qismini kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik sub'ektlari tashkil etadi. Chunki kichik korxonalar bozor sharoitiga tez moslashuvchan va kam harajat talab qilinadigan sektor hisoblanadi.

Respublikamizning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini qo'llab – quvvatlash hamda ularning rivojlanishi uchun barcha shart – sharoilar yaratilgan bo'lib, doimiy ravishda rag'batlantirish va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash maqsadida, ularga turli xil soliqlardan ozod qilish, hamda imtiyozli foiz stavkalarini qo'llagan holda bank kreditlaridan foydalanish imkoniyatlari berilgan.

Bugungi kunda MDX davlatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kreditlash va ularning qaytaruvchanligini ta'minlash borasida ancha muammolar mavjud. Bozorning narx – navo o'zgarishiga ta'sirchanligi, ishlab chiqarish, mahsulotlarning sifati pastligi va boshqa siyosiy, iqtisodiy muammolar mavjudligi kredit oluvchining moliyaviy xolatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mijoz va bank o'rtasida imzolanadigan kredit shartnomalari har ikki tomon uchun majburiy hisoblanib, uning o'z muddatida, to'liq bajarilishi talab etiladi.

Muammoli kreditlar :

- Mijozning moliyaviy xolatiga to'g'ri baho berilmaganligi va chuqur tahlil etilmaganligi;
- Kreditlar ustidan yetarli darajada monitoring o'rnatilmaganligi ;
- Hujjatlarning to'liq talab qilinmaganligi;
- Kredit mablag'larining biznes rejada ko'rsatilgan maqsadlarga ishlatilmasligi hamda mablag'larning xufyono o'zlashtirilishi;
- Kredit ta'minoti sifatida tashkil etilayotgan garov predmetining talabga javob bermasligi;
- Bank xodimlari bilan o'zaro til biriktirib, kredit mablag'larini talon – taroj qilish oqibatida yuzaga keladi.

Ushbu muammoli kreditlarni bartaraf etish masalalari bo'yicha Respublikamizda tegishli qonuniy hujjatlar qabul qilingan. Biroq, bu masala yuzasidan xali ham muammolar mavjud.

Qonuniy – huquqiy bazani yanada rivojlantirib, banklarda bu masalada erkinliklar berilishi lozim. Bugungi kunda tijorat banklari kredit portfelining ma'lum bir qismini muammoli kreditlar tashkil etadi. Ajratilgan kreditlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarning oldini olish maqsadida, Tijorat bankining kredit portfeli doimiy ravishda tasniflab boriladi. Kreditlarni o'z navbatida bo'sh turgan, ya'ni yaxshi, standart, sub standart, shubxali hamda umidsiz kredit turlariga tasniflash mumkin. SHubxali va umidsiz kredit deb tasniflangan kreditlar muammoli kreditlar deb qaraladi.

“Aktivlarning sifat jihatidan tasniflash tartibi tijorat banklari tomonidan ehtimoliy yo'qotishlar bo'yicha zaxiralarni shakllantirish va ishlatish to'g'risida”gi Nizomga muvofiq muammoli kreditlar ya'ni, shubxali va umidsiz kreditlar bo'yicha zaxiralar quyidagicha tashkil etilishi to'xtalib o'tilgan.

SHubxali kreditlar bo'yicha – 50 % miqdorida;

Umidsiz kreditlar bo'yicha - 100 % miqdorida zaxira tashkil etilishi lozim.

Tashkil etilgan zaxiralar tijorat bankining daromad keltiruvchi aktivlari kamayishini taqozo etadi. SHuning uchun ham banklar oldidagi muammoli kreditlarni undirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xukumatimiz tomonidan Respublikada muammoli kreditlar keskin ortib ketganligi sababli, Vazirlar Maxkamasining 2002 yil 4-dekabrdagi 422-sonli “Banklarning kreditlari bo'yicha qarzdorlik o'z vaqtida qaytarilmagan tartibda undiruvchi qarzdorning likvidli mol - mulkiga qaratish tartibini tasdiqlash to'g'risida” gi Qaroriga asosan qarzdorning pul mablag'lari yetarli bo'lmagan takdirida, bank kredit bo'yicha qarzdorlikni qonuniy hujjatlarda belgilangan tartibda va notarial tasdiqlangan hamda yozma bitim asosida qarzdorning likvidli mol - mulki hisobiga qaytarishga haqlidir.

Bank rahbariyati hamda kreditlash bo'limi xodimlari muammoli kreditlar kelib chiqqanda ularni yashirish emas, balki qaytarilishini ta'minlash choralarini ko'rishi lozim.

Har bir kredit turi boshqalarga o'xshamagan aloxida xususiyatlarga egadir. SHuning uchun ham muammoli kreditlar qaytarilishini ta'minlash borasida aniq qonun va qoidalar ishlab chiqilmagan. Muammoli kreditlarni bartaraf etish bo'yicha banklar tomonidan asosan :

-qo'shimcha ravishda ta'minot talab qilish;

-garov sifatida qo'yilgan mulk yoki uchunchi shahsning kafilligi bo'yicha kreditni qaytarish choralarini ko'rish;

- kreditni boshqa bankka sotish;

- korxonalaraxbariyatiga mavjud muammoni hal etish bo'yicha konsalting xizmatini taklif etish;

-korxonaning bo'sh turgan aktivlari, mol - mulklarini sotish, debitorlik qarzlari mavjud bo'lgan taqdirda ularni undirish evaziga muammoni hal etish kabi ishlar amalga oshiriladi.

Rivojlangan mamlakatlarning tajribasidan kelib chiqqan holda, mijozlarning kreditga layoqatliligini aniqlashda quyidagilarga amal qilinsa, kreditlash jarayonini soddalashtirishga erishamiz:

Kreditlash 3 ta "S" usuli:

1. "S" – Character – mijozning xarakteri, ya'ni kreditlashdan oldin uning xaqqoniyligini boshqa banklar bilan amalga oshirgan hisob – kitob aloqalari korxonalaraxbarining obro'si, hamda yashash tarzlariga e'tibor qaratish lozim bo'ladi;
2. "S" – Capital – kapital, korxonalaraxbarlarining shahsiy mol – mulklari, aktsiyadorlik kapitali, korxonaning olgan foydasi, pul oqimlari, ta'minot asosiy vositalari miqdorlarini aniqlashdan iborat;
3. "S" – Capability – imkoniyat, boshqarush xodimlarining qobiliyati, tajribasi hamda ushbu sohadagi malakasi, kreditni qaytarish manbalari uzoq muddatli aktivlarini sotish hamda foydalilik ko'rsatkichlari.

Notarial tasdiqlangan garov shartnomasi asosida tijorat banklari sudga murojaat qilmasdan, mol – mulkni to'g'ridan – to'g'ri o'z balansiga kirim qilishi kerak. Chunki garov shartnomasi imzolanayotganda mulk egasi va uning oila a'zolarining roziligi olinadi. Bu yerda agar mulkni bankga topshirish uchun mijoz norozi bo'lsa, qonunchilikda belgilangan tartibda barcha sud xarajatlarini mijoz o'z hisobidan amalga oshirib, xo'jalik sudiga murojaat qilishi mumkin. Bunday xolat muammoli kreditlarning tezroq qaytarilishini ta'minlaydi, hamda korxonalar xabarlarining mas'uliyatini oshirishga olib keladi. SHuning uchun ham bu borada zaruriy qonun hujjatlarini qabul qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

3.3. Tijorat banklarida loyiha va qarz oluvchilarning moliyaviy tahlili va unga qo'yiladigan talablar

Tijorat banklarida qarz oluvchining moliyaviy - xo'jalik faoliyati va boshqa jihatlari xolati tahlili kreditni rasmiylashtirayotgan mas'ul xodim tomonidan amalga oshiriladi. Kredit ajratilganidan keyingi davrlar uchun qarz oluvchining moliyaviy - xo'jalik faoliyati va boshqa jihatlari xolati bek ofis xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Kredit ajratish uchun qarz oluvchining moliyaviy hisobotlari va biznes rejasida quyida ko'rsatilganlar tahlil qilinishi kerak:

Loyihani texnik jihatdan baholash, jumladan:

- mahsulot uchun xom - ashyoning mavjudligi hamda ushbu xom ashyolarning uskunalari texnologiyasiga mos kelish kelmasligi tahlili;
- mahsulot uchun xom - ashyoning o'z vaqtida va kerakli miqdorda yetkazib berish bo'yicha mol yetkazib beruvchilar bilan shartnomalari (kelishuv bayonnomalari) talab darajasida ekanligi tahlili;
- xom - ashyolarning shartnoma bo'yicha yetkazib berilishi shartlari va to'lov usullari maqsadga muvofikligi;
- elektr, gaz, suv va boshqa kerakli resurslar bilan ta'minlanganligini tasdiqlovchi shartnomalar tahlili;

Kredit hisobiga sotib olinayotgan uskuna va boshqa asosiy vositalar tahlili:

- uskuna, jixozlar va texnikalarning texnologiyasi hamda texnik xarakteristikalarini (ishlab chiqarilgan yili, quvvati, ishlatilganligi va x.k.);
- uskuna bo'yicha ekologik ekspertiza xulosasi tahlili;
- energoresurslar sarfi;
- asosiy vositalar uchun butlovchi qismlarning mavjudlik darajasi hamda ushbu butlovchi qismlarning uskunalari texnologiyasiga mos kelish kelmasligi tahlili;
- oldi sotdi shartnomasida kafolat shartlarining belgilanganligi va bu shartlarda xaridor manfaatlarini ximoya qilinganligi, uskuna ishlab

chiqarilgan yili, yangi yoki eskiligi, ishlab chiqarilgan yili ko'rsatilganligi;
Kerakli axborotlar bilan ta'minlanganlik va marketing tadqiqotlarining o'tkazilganlik darajasini baholash, jumladan:

- ishlab chiqariladigan mahsulot yoki ko'rsatiladigan xizmatga bozordagi talab va taklifning o'rganilganlik darajasi;
- raqobatchilar xolati, ularning imkoniyati va ustun tomonlari tahlili;
- loyiha bo'yicha ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmatning tannarxi va sotish bahosi bozordagi narxlar bilan solishtirib chiqilganligi.

Moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlarning tahlili, jumladan:

- moliyaviy hisobotlar yil boshi xolatiga taqdim qilinganda DSI tomonidan qabul qilinganligini tasdiqlovchi ma'lumotnoma bilan birga, investitsion loyihalarda oxirgi 3 yillik moliyaviy hisobotlar (yilning 1 yanvar xolatiga DSI ma'lumotnomasi bilan) tahlil qilinishi;
- debitorlik hamda kreditorlik karzlari yoyilmasi;
- qarz oluvchi moliyaviy hisobotlari yordamida moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlarini aniqlash;
- aylanma mablag'larni aniqlash va balans likvidligini hisoblash;
- ustav jamg'armasining shakllanganligiga va moliyaviy hisobotlarning tegishli bandlariga izoxlar olib aniqlik kiritish;
- loyihani amalga oshirishning iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligini aniqlash;
- kredit tani va unga hisoblangan ustamalarning o'z vaqtida so'ndirilishi tahlili;
- loyihani amalga oshirishdan olinadigan foyda (zarar) ko'rsatkichlarining prognozi;
- loyihaning pul oqimini hisob - kitob qilish;
- loyihaning moliyalashtirilishi sxemasining ishlab chiqilganligini o'rganish;
- loyiha bilan bog'liq asosiy (ish xaki, solik, elektr energiya kabi boshqa kechiktirib bulmaydigan) xarajatlarga pul okimi hamda o'z aylanma

mablag'larining yetarliligini o'rganish;

- pul oqimlari hisoboti tahlili;
- moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlarning boshqa jihatlarini o'rganish.

Kredit ta'minotini tahlil qilishda avvalambor loyihani tahlil kilayotgan menedjer tomonidan joyiga chiqib, izchil kuzdan kechirilishi va quyidagi xolatlarga baho berilishi lozim, jumladan:

- garovga qo'yilayotgan ob'ektning bozor bahosi;
- garovga qo'yilayotgan ob'ektning yoki kafilning karz oluvchiga ta'siri hamda muximlik darajasi;
- garovga qo'yilayotgan ob'ektning likvidligi;
- kafilning moliyaviy xolati va to'lov qobiliyati;
- garovga qo'yuvchining (kafil) mulkchilik shakli bo'yicha qaror qabul qilish vakolati;
- garov ob'ekti yoki kafilning bevosita hamda bilvosita egalari (mulkdorlari) roziligi tahlili;

Risklar tahlili, jumladan:

- yuzaga kelishi mumkin bo'lgan va mavjud risklarni aniqlash;
- risklarning sodir bo'lish ehtimolini hisoblash;
- riskni pasaytiruvchi omillarni aniqlash;
- riskni pasaytiruvchi omillarni joriy qilish uchun talab qilinadigan resurslar hisob kitobi;

Asosiy moliyaviy koeffitsiyentlar tahlilini o'tkazish formulasi va uni izohi

№	Ko'rsatkichlar	Hisoblash formulasi	Moliyaviy hisobot satrlari	Izox	Ko'rsatkichlar chegarasi
	Balans likvidligi	Buxgalteriya balansi jami passivi – uzoq muddati aktivlar jami	Balans satr (480+490)- 130	Korxonaning hisobot sanasiga mavjud aylanma mablag'larining mikdorini ifodalovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichning noldan kichikligi korxonada mavjud aylanma aktivlar ham karz hisobiga yuzaga kelgan degan fikrni bildiradi.	$K > 0$
	Koplash koeffitsiyenti	Joriy aktivlar summasi/joriy majburiyatlar summasi jami	Balans satr (390-211)/600	Korxonaning mavjud joriy aktivlari mikdori joriy majburiyatlarni qoplash uchun yetarli yoki yukligini ifodalashda foydalaniladi. Ushbu ko'rsatkich 1 dan katta bo'lishi lozim, 3-4 barobar va undan ortikligini ham ijobiy xolat deb baholash kerak emas. Bu esa korxonada mahsulotlariga talab yukligi yoki debitorliklarni undirilishida esa muammolar mavjudligini ham anglatishi mumkin.	$K > 2$ 1-sinf $2 > K > 1,5$ 2-sinf $1,5 > K > 1$ 3-sinf $K \geq 1$ 4-sinf
	Joriy likvidlik koeffitsiyenti	Pul mablag'lari + qisqa muddatli investitsiyalar +debitorlik karzlari /joriy majburiyatlar	Balans satr (210-211) + (320+370)/600	Korxonaning mavjud mablag'lari va debitorlik karzdorliklarining muddati utmagan qismi hamda qisqa muddatli investitsiyalarning joriy majburiyatlarni koplash imkoniyatini ifodalash uchun foydalaniladi. Ushbu koeffitsiyent 1,4 dan yukori kurinish olishi ijobiy xol. Tavsiyaviy kamayish darajasi kamida 0,7 yoki undan yukori bo'lishi kerak.	$\geq 1,5$ 1-sinf $1,5 > K > 1$ 2-sinf $1 > K > 0,7$ 3-sinf $0,7 > K > 0,4$ 4-sinf $K < 0$ 5-sinf
	Absolyut likvidlik koeffitsiyenti	Pul mablag'lari / Joriy aktivlar	Balans satr 320/600	Korxonaning mavjud pul mablag'larining joriy majburiyatlarni koplay olish darajasini ifodalaydi. Koplash darajasi 0,2 dan kata bo'lishi lozim. Tavsiyaviy kamayish darajasi eng kamida 0,15 bo'lishi mumkin.	$K \geq 0,2$ 1-sinf $0,2 < K < 0,15$ 2-sinf $0,1 < K < 0,15$ 3-sinf $K < 0,1$ 4-sinf
	Sof o'z aylanma mablag'	Joriy aktivlar -qisqa muddatli majburiyatlar	Balans satr (390-190-200-211) - 600	Korxonaning mavjud joriy aktivlarining qancha qismi majburiyatlar hisobiga olinganligini ifodalaydi. Ushbu xolatning noldan katta bo'lishi ijobiy xol, biroq ushbu koldik summa kaysi joriy aktivning hisobiga ekanligi tahlil qilinishi va balans ma'lumotlari bilan tahlil qilinishi maqsadga muvofik.	$K > 0$

Xulosa va takliflar

Ma'lumki, hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlarning ahamiyati beqiyos darajada oshib bormoqda. Jumladan, bank kreditlari yordamida iqtisodiyotning muhim tarmoqlari rivojlantirilmoqda, yangidan-yangi korxonalar barpo etilmoqda va aholi uchun qo'shimcha ish joylari tashkil qilinmoqda.

Bank tizimining barqarorligi va likvidligi mamlakat iqtisodiyotida uchun g'oyat muhim masalalardan biri hisoblanadi. Buni 2008 yilda boshlangan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi o'z isbotini ko'rsatdi. SHuning uchun tijorat banklari likvidligini ta'minlash va uni boshqarish mehanizmini takomillashtirib borish davr talabi bo'lib qolmoqda.

Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy resurslarga extiyoj seziladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari va turli moliya institutlari ushbu resurslarni kredit ko'rinishida taklif etadi.

Bugungi kunda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlari hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko'payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi.

Hozirgi sharoitda tijorat banklarining barqarorligi va likvidligi ta'minlashda bank aktivlarini oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. CHunki, bank mijozning to'lov imkoniyatlarini hisobga olmagan xolda o'z resurslarini joylashtirishi, kelgusida unumsiz xarajatlarga olib kelishi mumkin. Bu esa tijorat bankining to'lov qobiliyatini paslashiga va barqarorligini yomonlashishiga ta'sir ko'rsatadi.

Izlanishlarimiz natijasida ma'lum bo'ldiki, hozirgi kunda bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdorini ko'payishi bank krediti hisobi va uni rasmiylashtirishga bo'lgan talabni oshirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etishda kredit operatsiyalari hisobiga alohida e'tibor qaratish lozim. Banklarda kredit operatsiyalari hisobi va uni xujjatlashtirish jarayonini yaxshi va aniq tashkil etilishi kredit riskini kamayishiga olib keladi.

Izlanishlarimiz natijasida bir qator yutuqlar bilan birga yechimini kutayotgan muammolar ham ko'zga tashlanib qolmoqda.

1. Kreditdan foydalanishni maqsadliligini ta'minlash muammosi;
2. Kredit xujjatlarini rasmiylashtirishdagi ayrim muammolar;
3. Kredit ta'minotidagi ayrim muammolar;
4. Tadbirkorlarga moliyaviy yordam ko'rsatishda davlatning aralashuvini ta'minlash;

O'rganigan mavzu bo'yicha quyidagi takliflarga to'xtalib o'tmoqchiman:

Birinchidan, ma'lumki, kreditlar muddatlilik, to'lovlilik, ta'minlanganlik, maqsadlilik va qaytarishlilik shartlari asosida beriladi. Tijorat banklari yuqorida sanab o'tilgan tamoyillarga mijozlarni amal qilishini ta'minlasa, berilgan kreditlar o'z vaqtida qaytarilishi ta'minlanadi. Lekin hozirgi kunda kreditdan foydalanishni maqsadlilik tamoyiliga to'liq amal qilinmoqda deb aytish qiyin. Buni misoli tariqasida tijorat banklari tomonidan berilayotgan iste'mol kreditini olaylik. Iste'mol krediti odatda maishiy texnikaga beriladi. Ushbu kredit maishiy texnika savdosi bilan shug'ullanuvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektning hisob raqamiga naqd pulsiz shaklda o'tkazib beriladi. Natijada kreditni olgan mijoz shartnomada belgilangan tovarlarni sotib olish o'rniga ushbu mablag'ni naqdlashtirayotgani xech kimga sir emas. Bu esa kreditni maqsadlilik tamoyilini buzilishiga olib kelmoqda. Bizningcha tijorat banklari tomonidan taklif qilanayotgan ayrim, ya'ni savdo kreditlarini naqd pul ko'rinishida berilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Ikkinchidan, izlanishlarimiz natijasida shu narsa ma'lum bo'ldiki, ATB "Agrobank" Andijon viloyat boshqarmasi xududiy filialida iste'mol krediti olish uchun kredit oluvchi tomonidan taqdim qilinayotgan xujjatlar tarkibida uchinchi shaxs kafillik xati mavjud. Bu kafillik xatiga kafilning ish joyidan ish haqi to'g'risida ma'lumotnoma ilova qilinishi talab etiladi. Bundan ko'zlangan maqsad

agar mijoz olgan krediti va foizini o'z vaqtida qoplay olmasa uchinchi shaxsdan undirilishi ko'zda tutilgan.

Bu kafillik shartnomasi kredit berilgan kunning ertasiga bir so'mlik qiymatda balansdan tashqari schyotga olib borib, kredit muddati davomida shu schyotda saqlanadi. Bankda iste'mol krediti uzog'i bilan besh yilga beriladi. Bu kafil uch yil mobaynida boshqa shaxsga kafil bo'lmasligini oldini olish maqsadida kafillik shartnomasiga kafil bo'lgan shaxsning ish joyini ham qo'shishimiz maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bu taklifni tadbiiq qilinsa, kafil bo'layotgan shaxs kreditni qoplay olmagan taqdirda ham korxonaga hisobidan qoplash imkonini beradi.

Uchinchidan, bankda kafillik shartnomasi uch tomonlama imzolaniib, bunga kafil, qarz oluvchi hamda bank boshqaruvchisi imzo chekadi. Bizningcha ushbu shartnomani davlat notariusidan o'tkazsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

To'rtinchidan, hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan chet el valyutasida ham kreditlar berilmoqda. Lekin ushbu kredit milliy ishlab chiqarish korxonalarida o'zini oqlamayapti. Chunki, kichik korxonalar kredit hisobiga olingan yangi texnologiyalar asosida mahsulot ishlab chiqib, milliy bozorda so'mga sotish va kreditni chet el valyutasida to'lash bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Bizningcha kichik korxonalarni ko'llab-quvvatlash maqsadida chet el valyutasida kreditlar berish va uni qaytarishda amaldagi davlat kursi bo'yicha so'mda hisob-kitob qilishni amaliyotga tadbiiq qilish zarur. Buni natijasida kichik korxonalar ham yangi texnologiyalar bilan qurollanishiga imkoniyat yaratiladi. Bundan kutilayotgan samara ichki bozorni sifatli va arzon mahsulotlar bilan ta'minlanadi.

Bitiruv malakaviy ishida ko'rsatilgan takliflar, o'ylaymizki, tijorat banklarini rivojlanishi hamda bank krediti hisobini yuritishda o'z samarasini beradi deb umid qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi , Toshkent O'zbekiston 1992-yil
2. O'zbekiston Respublikasi “ Buxgalteriya xisobi to'g'risida”gi qonuni
“O'zbekiston ovozi” gazetasi , 2016-yil 30-mart.
3. “O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 1995 yil 21 dekabr.
4. “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 1996 yil 25 aprel.
5. “Fuqarolarning banklardagi omonatlarini himoyalash kafolatlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2002 yil 5 aprel.
6. “Iste'mol krediti to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2006 yil 5 may.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi 20.01.2009 y. PQ-1041 Qarori. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2009 yil, 4-son
8. “Banklarning kapitallashuvini yanada oshirish va iqtisodiyotni modernizatsiyalashdagi investitsiya jarayonlarida ularning ishtirokini faollashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 2007 yil 12 iyul
9. “Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida”. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000 yil 21 martdagi Farmoni.
10. “Bank tizimini yanada isloh qilish va erkinlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 15 apreldagi Qarori.
11. “Bank tizimini isloh qilishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 24 martdagi 104 sonli Karori.

12. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan tasdiqlangan "Tijorat banklari kredit siyosatiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida" gi NIZOM. 2000 yil 22 fevral.
13. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi banklarida kredit xujjatlarini yuritish tartibi to'g'risida" gi NIZOM. 2000 yil 2 mart.
14. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan tasdiqlangan "Qishloq xo'jalik korxonalarining davlat extiyojlari uchun xarid qoinadigan paxta va g'alla yetishtirish xarajatlarini tijorat banklari tomonidan kreditlash tartibi to'g'risida" gi NIZOM. 2007 yil 13 mart.
15. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan tasdiqlangan "Tijorat banklarida kreditlarning buxgalteriya hisobini yuritish tartibi to'g'risida" gi NIZOM. 2004 yil 27 noyabr.
16. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2015 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi" Xalq so'zi gazetasi 2016 yil 18 yanvar
17. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari / – T.: O'zbekiston, 2009. 56 b.
18. Karimov I.A. "Bank tizimi, pul muomalasi, kredit, investitsiya, moliyaviy barqarorlik to'g'risida", T.: O'zbekiston, 2005 yil. 528 bet.
19. Karimov I.A. "Inson manfaatlarini ustuvorligini taminlash – barcha islohot va o'zgarishlarimizning bosh maqsadidir" 2008 yil 9 fevral.
20. Abdullaeva SH.Z. Bank resurslari va ularni shakllantirish asoslari. SH.Z. Abdullaeva, Karimov F.SH., K.N. Navro'zova, U.D. Ortiqov. – 2004 yil 263 bet.
21. Abdullaeva SH.Z. Bank risklari va kreditlash/. Darslik T –TMI, 2002 yil 182 bet.
22. Abdullaeva SH.Z. Pul, kredit va banklar Darslik T– TMI, 2007 yil 348 bet.
23. Abdullaeva SH.Z. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari. O'quv qo'llanma.

ТМІ. – 2005 yil 459 bet.

24. Баталов А.Г. Банковская конкуренция /. - М: Экзамен 2002, стр.168
25. Белоглазовой Т.Н., Короливеской Л.П. “Банковское дело” Под. ред. Москва Питер- 2008, стр. 324
26. Rashidov O. “Pul kredit va banklar” TDIU “Iqtisodchi” 2008 yil 54b
27. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. “Кнорус” 2007 г 320 с.
28. Omonov A.A. Tijorat banklarining moliyaviy resurslarini boshqarish. T.: “Fan va texnologiya”. Monografiya, 2008 yil, 248 b.
29. Mullajonov F.M. Pul-kredit sohasidagi mavjud vaziyat va monetar siyosatning 2009 yilga mo’ljallangan asosiy yo’nalishlari. “Bozor, pul va kredit” jurnali 2009 y №2.
30. Dusmuhamedova Z. “Omonatlar kafolatlangan”. Bozor, pul va kredit jurnali, 2004 yil fevral №2.
31. Тураев Ш. “Гарантия защиты вкладов граждан в коммерческих банках” Бозор , пул ва кредит журналі , 2003 йил август, №8
32. Ergashxujaev N. “Aqoli omonatlarini kafolatlash- davr talabi”, Bozor, pul va kredit jurnali , 2003 yil. avgust, №8
33. Qodirov A. “Tijorat banklari faoliyatining tahlili” “Bozor, pul va kredit”, 2005 y.
34. Tijorat banklarining yillik hisobotlari ma’lumotlari 2008 yil.

35. Internet saytlari

www.scu.uz

www.microfinance.uz

www.uzreport.com.

www.banking.com